

Gelecek çok daha güzel olacak

Hollanda şehrinde yarım yüzyıllık Türk varlığı

Cor Smit, Rob Manders, Aart van Bochove

De toekomst zal veel beter zijn

Een halve eeuw Turkse aanwezigheid in een Hollandse stad

Cor Smit, Rob Manders, Aart van Bochove

ISBN 978-94-92165-04-6

9 789492 165046 >

Gelecek çok daha güzel olacak

Hollanda şehrinde yarım yüzyıllık Türk varlığı

Hazırlayan Cor Smit, Rob Manders, Aart van Bochove
redaksiyon Emine Güney

Erato Educatief

2015

Bir Güney Vakfı projesi

Yayınevi:

© Yazarlar

Emine Güney

Rob Manders, 1. Bölüm

Cor Smit, 2-7. Bölüm

Aart van Bochove, 8-12. Bölüm

Leiden, 2015

ISBN: 978-94-92165-04-6

Kapak: Barbara van Druten (ARTvertisements.com)

Dizayn: Studio Schuttinga (www.studioschuttinga.nl)

NUR: 402

Erato Educatief yayını

1. GİRİŞ

Günü konusunda muhtelif görüşler olsa da, Cor Smit bu kitapta 17 aralık 1964'ten bahsediyor. Kesin olan bir şey varsa o da, Türk işçilerin Hollanda'ya ve Leiden'e gelme tarihlerinin resmi kayıtlarda 1964 olarak geçtiği. Bir grup meraklı genç uçağa atlayıp bilmedikleri bir ülkeye "biraz çalışır sonra vatanımıza geri döneriz" diye yola çıktılar. Ama evdeki hesap çarşıya uymadı. Yabancı işçiler burada düşündüklerinden uzun kaldılar. Derken onlara yönelik yeni yasal düzenlemeler getirildi ve peşlerinden eşleri de geldi. Bir yerde işin boyutu değişti. Artık bir grup yabancı işçiden değil, oluşmakta olan bir Türk toplumundan söz edilmeye başlandı. 50 Yıl sonra bile hala bu topluluk, oluşumunu tamamlamış değil. Hollandalı Türkler'e bakanlar, onlarda tarihin izlerini hala görebilir. Türklerden, tıpkı Frieslandlılar, Amsterdamlılar, Fransız protestanlar, katolikler, Alman seyyar satıcılar, İtalyan dondurmacılardan bugün bahsettiğimiz gibi bahsedebilmemiz daha yarım veya bir yüzyıl sürebilir. Bu topluluklar da bir dönem politik ve kültürel anlamda bir ayrışma içindelerdi, ancak neticede toplum içinde kendilerine bir yer edinip, bugünkü Hollanda toplumunu oluşturdular. Bu karamsar olmayı gerektirecek bir durum değil. Bu kitaba başlık olan "Gelecek çok daha güzel olacak" sözü, kitabın içinde de söz alan ilk nesilden birinin bu konuya iyimser yaklaşımına işaret ediyor. Türk toplumunun oluşumunu, 1964 ve sonrasında gelen öncülerin motiflerini ve beklentilerini bilirsek daha iyi anlayabiliriz. Emine Güney de 2014 yazında tarihi bir şehir olan Leiden'de bu projeye başlarken aynen böyle düşünüyordu. Dökümanları bir araya getirip, insanlarla, hayatlarıyla ilgili röportaj yaptığı bu kitap, bu düşüncenin bir ürünü.

Bu kitap, öncülerin bakış açısıyla, Türk toplumunun hikayesinin yazılmasına bir başlangıç teşkil etmektedir. Ancak kabul etmek gerekir ki bir hikayenin sadece kaleme alınmış olması yetmez. Bu gazete ve mektuplarda da yapılıyor. Hikayeler hakikatle örtüşmeli, karşı düşünceleri harekete geçirmeli, araştırılmalıdır. Zaten "kesin" bir hikayeden bahsetmek de mümkün değil. Bu hikayede muhalif görüşü dile getiren iki kişi var. Bunlardan biri Leiden şehir tarihçisi Cor Smit. Leiden'de Türkler'in 50 yıllık varlığını anlatırken, bu elli yıllık bağın, yüzyıllardır varolan tarihi bağın önüne geçtiğine vurgu yapmaktadır. Bir diğeri ise, öncülerle yapılan konuşmalara şekil veren Aart van Bochove. Emine Güney ve Aart van Bochove'nin bu kitabın manası ile ilgili kendilerine özgü bir bakış açıları var.

Emine: İlk nesil göçmen Türk işçiler bende her zaman inanılmaz bir hayranlık hissi uyandırmıştır. Lisan yetersizliğine, yeni çevreleri ve kendi kültürleri arasındaki büyük farka rağmen ayakta kalmayı başarmışlar. Çocukluğumdan itibaren, onlara yabancı olan bir ülkede geçirdikleri ilk yılları ve burayı kendilerine nasıl vatan yaptıklarını dinleyerek büyüdüm. Ayrıca az sayıda girişimcinin Türk toplumuna, teşkilatlanma hususunda destek verebilmek için ne kadar zaman ve enerji harcadığına bizzat şahit oldum. Onlar için toplum, kendi ailelerinden önce geliyordu. Bu yaklaşımlarına her zaman saygı duydum. Türk toplumunun Hollanda'daki yapılanma aşamasında başlarından geçenlerin daha fazla kesim tarafından bilinmesi benim için çok önemli. O zamanın gençlerinin çoğu artık emekli. Bu hikayelerin kaybolmadan yeni nesillere aktarılması için belki de son şansımız olduğunu farkettim. Türk toplumuyla ilgili her yayımı adım adım takip ettim ve kendi tecrübelerimden de bildiğim kadarıyla, göçmen topluluğunun yerel tarihini bu şekilde insanlara sunan başka bir kitap yok.

İlk olarak nasıl başladın bu tutkulu projeye?

Emine: Leiden Camisi'nde aktif görev almış olan insanların kapısını çalarak başladım bu projeye, ki en mantıklı yol bu idi. Leiden Camisi, Türkler'in en eski kurumuydu ve her zaman Türkler için bir buluşma yeri niteliğindeydi. Bu işin öncülerinin caminin bu özelliğini nasıl yaydıkları da çok dikkat çekici. Camide oluşan ilişkiler ağı sayesinde yeni kurumlar ve dernekler kurulmuştur. Burada yer verdiğimiz yedi kişinin hikayesi tabii ki hikayenin tamamı değil, ancak ilk göçmen Türk işçilerin karakteristik yönlerini ortaya koyuyor. Hikayede adı geçenlerin hepsi aynı zorluklarla karşılaşmış, benzer duyguları yaşamışlar. Anıların anlatılmasının, anlatanlarda birçok duygunun da açığa çıkmasına sebep olduğuna şahit oldum. Kendileri de çok duygulandı. Daha fazla insana kitapta yer vermeyi tabii ki de çok isterdim, ancak bu hem çok zaman alacak, hem de hikayelerin mesajının ana hatlarını değiştirmeyecekti. Bu projede Türk toplumunu iyi tanıyan ve konuya tarafsız bakabilecek birkaç kişiden destek gördüm. Röportajlarda, arşivin yazılması ve hazırlanmasında bana yardımcı oldular. Ayrıca, kitabın iki dilde de bulunması amacıyla Türkçe'ye tercüme ettirdik.

Aart: Türk toplumunun kendilerini bir kitapla ifade etmek istediğini görmek oldukça özel, çok sık rastlanılan bir durum değil. Yeni bir şey. Bugüne kadar kendilerini daha çok plaketlerle, resimlerle ve sembollerle ifade etmişlerdi. Türk toplumunun bu şehirdeki tarihini kayıt altına almak istemelerini sosyal ve hukuki anlamda bir eşitlik ve hak olarak görüyorum. Onlar artık bu şehrin değişmez değerleri oldular. Tuhaf olan, Hollandalıların bunu her zaman böyle görmemeleri. Çeşitli fonlardan kitap için maddi yardım soruldu, ancak kitap basmayı çok da çekici bulmadılar. Artık herşey interaktif internet üzerinden yapılıyordu. Ancak göçmen toplumunun başından geçenleri anlamak bu şekilde pek de mümkün değildi. Neyse ki bunu görebilen, anlayan fonlar da vardı.

Sence bu kitabın en önemli mesajı nedir?

Emine: Başarılan hiçbir şeyin kendiliğinden olmadığı. Türk toplumunun teşkilatlanması, camisinin olması ve faaliyetler düzenlemesi bize şimdi doğal görünüyor. Ama kabul etmeliyiz ki bunların hepsinin oluşması inanılmaz zaman ve enerjiye mal oldu. Şimdilerde bu tür işler çok kolay ilerliyor, daha fazla imkan var ve gerekli bilgiye ulaşmak için doğru düğmeye basmanız yeterli oluyor. O zamanlar herşey bu kadar basit değilmiş. Şimdiki caminin temellerini atan kişiler, ilk etapta, dilini zar zor konuştukları bir ülkede kısıtlı imkanlarla herşeyi kendi kendilerine ayarlamak zorunda kalmışlar. Bu öncülerin yaptıklarının değerini bilmeliyiz. Hala, ilk nesil göçmen işçilerin dil öğrenmemiş, eğitim almamış olmaları konusunda olumsuz düşüncelerin hakim olduğunu görüyorum. Bu yaklaşımı doğru bulmuyor, onlara karşı haksızlık yapıldığını düşünüyorum. İletişimin güçlkle yürümesi, başkalarına olan bağımlılığı da arttırıyordu. Kraliçeye yazılmış olan mektubun hikayesi buna bir örnek. İşte bu tür hikayeler, ilk Türk göçmenlerin yaşadıklarıyla ilgili bize fikir veriyor.

Yani, dilin daha iyi öğrenilmesi ve teknik imkanların artmasıyla, iletişim biraz daha kolaylaştı. Peki kötüye giden birşeyler de oldu mu?

Emine: Toplumumuzda yeni gelenlere yer verme ve bunun için çaba gösterme konusundaki yardımseverliğin azaldığı kanaatindeyim. Benim çocukluğumda komşularımız anne ve babama dil öğrenmeleri konusunda yardım teklif ediyorlardı. Şimdilerde bunu görmek pek de mümkün değil.

Leiden’de Türk toplumunun teşkilatlanabilmesi, Hollanda toplumunun müsamaha gösteren bir kesiminde mümkündü. Bu hoşgörü sürekli azalıyor, ki bu, çok endişe verici bir durum. Bunun yanı sıra kendi toplumumuzda bireyselleşmenin ve batı kültürünün materyalizminin etkilerinin arttığını fark ediyorum. Aslında bu kötü bir şey değil, ancak geçmişte varolan iyi şeyleri de muhafaza etmeliyiz; işbirliği yapmak, başka gruplara hoşgörü ile yaklaşmak, kendi aramızda sosyal kontrolü sağlamak ve yardıma ihtiyacı olanlara yardım etmek gibi.

Kitap, ilk göçmenlerin hayat hikayeleri ile genel tarihi bir değerlendirmenin kombinasyonu oldu. Neden böyle bir kombinasyon?

Emine: Benim için tarihin her yönünün iyi bilinmesi ve doğru aktarılması önemli. Başka bir deyişle, hem ilk göçmenlerden birkaç kişinin kişisel hikayesinin hem de ortak tarihin doğru aktarılması önemli. Göçmen tarihinin, şehir tarihi içinde bir yeri olmalıdır. Tabii ki böyle olunca da onların hikayelerinin tamamı anlatılmış olmuyor. Hikayeye takviye etmekte de herkes özgür.

Aart: Türk toplumunun eşitlik arayışındaki çabaları ve kendi muhafazakâr ailem ve dedeleriminki arasındaki benzerliği görmek çok etkileyici. Hollanda’daki güçlü Türk kuruluşlarına yönelik endişe veya korkuyu anlayamıyorum. Bu ülke hükümetin kontrolünde olmayan güçlü teşkilatlar sayesinde büyüdü. Protestanlar, “Gücümüzü dışlanmışlığımızdan alıyoruz”, demişlerdi ve 1880-1920 arasında kendi üniversitelerini, kendi partilerini, kendi okullarını, kendi sendikalarını ve kendi gazetelerini kurdular. İki nesil sonrasında tamamen şeffaf, dünya odaklı, eylemci bir topluluğa dönüştüler. Öyle görünüyor ki, modern toplumda büyüyüp ayaklarının üzerinde sağlam durabilmek için, güçlü bir platform oluşturmak gerekiyor. Hollanda’daki Türkler için de durumun böyle olacağını düşünüyorum.

2. GENEL BAKIŞ:

LEİDEN'İN ELLİ YILLIK TÜRK KÖKENLİ SAKİNLERİ

17 Aralık 1964'te Sabri Yılmaz Arıkdoğan, kırk hemşehrisiyle Hollanda'ya gelmek üzere Ankara'dan uçağa binmişti.¹ Leiden'e geliyordu. Başvurusunu yapıp, sağlık kontrolünden geçtikten sonra altı ay ruhsat almak için bekledi. Hollanda'ya gelmeyi çok istiyordu. Doğum yeri olan Mersin'de geleneksel giyim sanayisinde işler yolunda gitmiyordu. Almanya ve Hollandada para kazanma imkanı vardı. Hollanda ve Leiden şirketleri, Sabri Arıkdoğan gibi insanların gücünden faydalanabilirdi. Leiden'in büyük metal şirketlerinden biri olan Koninglijke Nederlandse Grofsmederij (metal kaynak işi yapan kraliyet şirketi) ya da Leidenliler'in kısaca Grofsmederij "de Grof" dediği şirkette işe başladı. Sonra Waardeiland'daki zincir fabrikasında vinç şoförü oldu.

Sabri Arıkdoğan Leiden'de oturmuyordu. Grofsmederij, o ve elliden fazla diğer Türk için Katwijk şehrinde bir pansiyon ayarlamıştı, Casa Cara'ydı adı.² Bir yıl sonra Leidsch Dagblad gazetesinde çıkan yazıda "Hollanda güzel" diyordu. Ama amaç burada kalıcı olmak değildi. Bir iki yıla kadar geri dönmekti niyeti. Doğduğu yerde şoförlük yapabilmek için gerekli ehliyeti burada alıp gidebilmeyi umuyordu.

Sabri Yılmaz Arıkdoğan buradaki fabrikalardan birinde çalışmak üzere Leiden'e gelen ilk nesil Türk işçilerden biriydi. O zamanlar herkes, onun ve arkadaşlarının geçici bir süreliğine geldiğini düşünüyordu. Fakat her ne kadar artık Leiden'de fabrika kalmamış olsa da Türk "misafir işçiler" tıpkı Faslı meslektaşları gibi burada kaldılar. Sene 2014, Leiden'de yarısından çoğu Türkiye'de doğmuş olan, "ilk nesil" dediğimiz 2237 Türk kökenli insan yaşıyor.³ Bu sebeple bu kitap, yeni Leidenlilerin yaşadıkları ve neler yaptıklarına tarihi bir bakışı içermektedir.

¹ LD'de (Leidse Dagblad gazetesi) yer alan S. Y. Arıkdoğan roportajından, 26 Mart 1966

² Ineke van der Valk, *Harde werkers* (Çok çalışanlar): *Migranten van het eerste uur langs Rijn en Lek. 1945-1985*, bölüm 4.pdf (www.vijfeeuwenmigratie.nl), 211.

³ Leiden ve çevre bölgelerdeki nüfus yoğunluğu verileri Leiden Belediyesi'nden alınan bilgiler ışığında düzenlenmiştir, BOA. En güncel verilere www.leidenincijfers.nl sitesinden ulaşılabilir.

3. GENEL BAKIŞ: UCUZ İŞ GÜCÜNE OLAN TALEP

Hollanda'nın ve Leiden'in Türkiye ile olan bağları uzun zaman öncesine dayanır. Leiden belediye binasının üzerinde yarım aylar (hilaller) vardır. Bunlar, Willem van Oranje'nın (Hollandalılar'ın atası) askerleri olan Watergeuzen'in (Deniz Kalvinistleri) sloganlarına işaret ederler. 1574'te İspanya Kralı'nın askerlerini Leiden kapılarından sürdüklerinde, "Papa'dansa Türkler'i tercih ederiz" diyerek müslüman Osmanlı'ya Katolik yurttaşlarından daha fazla güvendiklerini dile getirmişlerdi bağımsız Hollanda'nın kurucuları. Yeni devlet, 1612'den itibaren Osmanlı İmparatorluğu'yla resmi diplomatik ilişkilerini sürdürmüştü. Breestraat caddesindeki görkemli "De Vergulden Türk" ("Yaldızlanmış Türk") heykeli (V&D binasının üstünde), yün şehri Leiden ile bu uzak müttefikinin gelişen ticari bağlarını anlatan bir eserdir. Aynı şekilde "Lâle" de Anadolu'nun dağlık yerlerinden gelip, Leiden'in botanik bahçelerinden geçip Hollanda'nın sembolü olmamış mıydı? 1964 Yılında işçi toplamak için Türkiye'ye gidenler belliki asırlardır varolan bu ilişkiden pek de haberdar değillerdi. Onlar o gün gündemde olan sorunun çözümü için oradalar. Leiden şirketleri de, tıpkı Hollanda sanayisinin geneli gibi, ciddi işçi sıkıntısı çekiyordu. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce her zaman fazladan iş gücü bulunuyordu, özellikle de eski fabrika şehri Leiden'de. Savaştan sonra "Yeniden Yapılanma" o kadar hızlı ilerledi ki gelişen sanayiye işçi yetiştirmek her geçen gün zorlaşıyordu. Üstelik, Hollanda'daki eğitim seviyesi de artmıştı. Leiden gibi bir şehirde insanlara çeşitli iş imkanları sunuluyor, çok azı sanayiye tercih ediyordu. Çünkü hem kazancı azdı hem de çalışma şartları cazip değildi. Bu sadece yüzyıllarca Leiden'in egemenliğinde olan tekstil endüstrisi için değil, aynı zamanda metal endüstrisi -ki savaştan sonra Leiden'in açık ara en önemli işletme alanı olmuştur-ve diğer şirketler için de geçerliydi. Örneğin, metal şirketi Hollandse Constructie Werkplaatsen (HCW) daha önceden yapılmış olan büyüme planını 1962'de personel yetersizliğinden dolayı iptal etmek zorunda kalmıştı. Leiderdorp'taki De Verenigde Touw Fabrieken Verto'nun (Birleşmiş Halat Fabrikaları) 275 işgücü eksikliği vardı.⁴ İşgücü kıtlığı vardı ve Leiden halkı daha iyi işler bulabilmek için bunu bir fırsata dönüştürmüştü. Bu da işverenleri Hollanda dışından yeni işgücü aramaya itmişti. Leiden şirketleri dışardan işçi alımına ellili yıllarda başlamıştı. İlk etapta İspanyollar ve İtalyanlar getirilmişti, aynı zamanda Yugoslavlar ve Portekizliler. Hatta 1956'da birkaç İtalyan işçiyi işe alan De Grofsmederij, bu anlamda Hollanda çapında

ilklerden sayılabilir.⁵ Ama bu yeterli değildi. Hollanda, başka ülkelerden de işçi ithal edilebilir mi, bunun yollarını arıyordu. Türkiye’den işçi getirebilme imkanı ilk kez 1963’te söz konusu oldu.⁶ Bir yıl sonra Türkiye ve Hollanda bir anlaşma imzaladı. Artık Hollanda şirketleri Türkiye’den işçi alabilecek, bu işçilere Hollanda’ya gelebilmeleri ve burada çalışabilmeleri için müsaade verilecekti. 1964 yılında Leiden Sanayiciler Derneği’nde yapılan bir toplantıdan sonra De Koperen Buizenfabriek (Bakır Boru Fabrikası), Verto, Sanders sabun fabrikası, Durisol (inşaat malzemeleri), İBB (inşaat şirketi), Elmi (giyim) ve Reece (dokuma makineleri) güçlerini birleştirip Türkiye’den işçi getirmeye karar verdiler.⁷ Başka şirketlerin de onları örnek almaları uzun sürmedi. İşgücü alımı için şirketler, seçilen işçi başına 25 gulden öderken, Sosyal Hizmetler Bakanlığı da kişi başına 500 gulden daha katkı sağlıyordu.⁸ Böylelikle 1964’ün sonunda ilk Türk işçiler Leiden’e geldiler. İlk grup daha çok Gaziantep’ten gelen dokumacılar, Samsun ve Trabzon’dan gelen metal işçilerinden ve İBB için gelen yardımcı işçilerden oluşuyordu.⁹ 1966’nın Başında Leiden ve civarındaki fabrikalarda (Leiderdorp, Oegstgeest, Voorschoten) Türkiye’den resmi yollarla gelen 214 tane işçi bulunuyordu. Bu gelenlerin dışında kendi imkanlarıyla gelen onlarcası daha vardı, ancak bunların sayısı o dönem Fas’tan hepsi kendi imkanlarıyla gelenlere göre daha azdı.

Türkiye ile imzalanan anlaşmanın bir benzeri Fasla 1969 yılında imzalanmıştı. Türk işçilerin çoğu (160 kişi) halat ve halı fabrikası olan Verto’da çalışıyordu. Grofsmederij’de önceleri 45 kişi vardı ki, bu sayı 1970’de 100’ün üzerine çıkmıştı. Betonfabriek Wernink’ta (beton fabrikası) de çokça Türk çalışıyordu. Başka şirketlerde de çalışan çok Türk vardı ancak ilk yıllarda yoğunluk bu üç fabrikadaydı. Leiden sanayicileri, yabancı işçilerden çok memnundu. Örneğin 26 mart 1966’da Leidsch Dagblad gazetesi, manşetten “Leiden’deki yabancı işçiler birkaç yılda çok önemli bir yer edindiler” diyerek yeni çalışanları konu alan uzunca bir makale yayınlamıştı.

⁴ Ineke van der Valk, *Harde werkers (Çok çalışanlar)*, 207.

⁵ Th. Van Duin” *Van gastarbeider tot stadgenoot (Misafir işçiden kasaba halkına). Allochtone nieuwkomers in Leiden vanaf de jaren vijftig.*”J. Moes ve diğerleri(redaksiyon) *In de nieuwe stad: Nieuwkomers in Leiden 1200-2000 (Leiden 1996)*11-150, 117. (50. ci yıllardan sonra gelen misafir işçiler)

⁶ NLC 8 ağustos 1963. Burada Amsterdam’daki inşaat işçilerinden bahsediliyor

⁷ “Ineke van der Valk: *Harde werkers*”, (Çok çalışanlar)208. De Koperen Buizenfabriek, Verto ve Durisol Leiderdorp’ta, İBB Oegstgeest’ta, diğerleri de Leiden’de bulunuyordu.

⁸ Aynı eserde

⁹ Ineke van der Valk: *Harde werkers (Çok çalışanlar)*, 209.

¹⁰ LD, 26 Mart 1966, LD, 12 Haziran 1970.

Özellikle Türk işçiler, Hollandaca dilini, örneğin İspanyollara kıyasla, daha hızlı ve iyi öğrendikleri için övülüyorlardı. Fakat, yine de Türkiye ile yapılan anlaşma gereği, Grofsmederij gibi bir şirkette Türk tercüman bulunuyordu. Bu anlaşmada aynı zamanda işverenlerin Hollanda'ya resmi yollarla gelenler için kalacak yer sağlamaları şartı da bulunuyordu. Bu yüzden esasında Türk işçiler Hollandalı işçilerden daha pahalıya maloluyordu. Ama daha önceden de belirttiğimiz gibi bu işler için yeterli sayıda Hollandalı çalışan yoktu. Ayrıca Türk işçiler yıllık sözleşmeyle geliyor, böylelikle hastalık ya da memnuniyetsizlik halinde işçilerin işten çıkarılması kolay oluyordu. Sözleşmenin uzatılmadığı durumlar çoktu. 1965'te 60 Gaziantep'li işçilerin yarısının senelik sözleşmesi, düzgün davranmadıkları, daha çok da vatan hasreti sebebiyle sık sık hasta kaldıkları gerekçesiyle uzatılmamıştı.¹¹

¹¹ Ineke van der Valk: *Harde werkers, (Çok çalışanlar)*212-213.

4. GENEL BAKIŞ: KALACAK YER

Türk işçilerin “Leiden” şirketlerine işçi olarak gelmesi, onlara her zaman Leiden içinde kalacak yer ayarlanabildiği anlamına gelmiyordu. Leiden’de ev bulabilmek çok zordu hatta konut açığı halkın en başta gelen problemiydi. Bu sebepten dolayı şirketler, kendi getirdikleri işçileri pansiyon, otel ve bazen de çevre beldelerde şahıs evlerine yerleştiriyorlardı. Burada sadece kalacak yer değil, yiyecek ihtiyaçları da karşılanıyordu.

Burada birbirleriyle az da olsa beraber hareket eden iki grup şirketten söz edilebilir. İlki Wernink, de Grofsmederij ve Leiden Apparatenfabriek’dan (Alet Fabrikası) oluşan grup. Onların çalışanları çoğunlukla Katwijk ve Rijnsburg’deki pansiyonlara yerleştiriliyordu. İkincisi ise Verto, de Koperen Buizenfabriek (Bakır Boru Fabrikası) ve İBB den oluşan grup. Bunların çalışanları ise Noordwijk ve Scheveningen’deki otel ve pansiyonlarda kalıyorlardı.¹² Scheveningen’deki pansiyonla yapılan sözleşme kısa sürede feshedilmişti. Çünkü Türk işçilere sundukları kahvaltı oldukça yetersizdi.¹³ Bunların hepsi geçici olarak üretilmiş çözümlerdi. Leiden Sanayiciler Birliği en başından beri Türk işçileri için özel bir konut alanı inşa ettirmek istiyordu.¹⁴ 1965’in Aralık ayında Verto, De Koperen Buizenfabriek, İBB, Reece ve De Reed Roller Bit Şirketi¹⁵ tarafından Stichting Woonoord Arbeiders (İşçiler için Konut Alanı Vakfı) kuruldu. Seri bir şekilde ve az bir maliyetle bu konut alanı gerçekleştirildi.¹⁶ Verto Leiderdorp arazisinden, Zijldijk’teki fabrikanın hemen yanındaki alanı cüzi bir miktara kullanıma sundu, İBB’nin yan şirketlerinden biri de imalat fiyatına inşaatı gerçekleştirdi. Zijl’deki kompleks, her biri sekiz kişilik oturma ve yatak odası ve ortak kullandıkları tuvalet ve banyosu olan onlarca tahta barakadan oluşmuştu. Orada yaşayanlar için özel bir alandan bahsetmek mümkün değildi. Bunların yanı sıra kantin, revir ve ibadet alanından oluşan bir de ana bina vardı.

12 Van Duin, “Van gastarbeider tot stadgenoot”, (Misafir işçiden kasaba halkına) 118.

13 Ineke van der Valk: *Harde werkers*, (Çok çalışanlar) 211.

14 Eğer başka bir kaynak belirtilmemişse, yerleşim alanı ve Beukenschans ile ilgili bilgilerin çoğu Van Duin’in “Van gastarbeider tot stadgenoot”, 119-123 kitabından alınmıştır.

15 Reed Leiden’de kurulmuş olan bir metal şirkettir.

16 NLC, 5 Ocak 1966. LC, 25 Ekim 1966.

Yemeği bir Hollandalı iki de Türk aşçı hazırlıyordu. Bir tane de Türk tercüman bulunuyordu.

Yusuf Küçükşen, oranın hem tercümanı aynı zamanda da sosyal görevlisiydi, daha sonraları da idarecisi olmuştu. Sık sık Türkiye’de yapılan yeni işçi seçmelerine katılıyor, kendi vatandaşlarına her alanda yardımcı oluyordu.¹⁷ Yapılan bu yeni konutlar toplamda 160 kişiye barınma imkanı sağlamıştı. Bunların yüzden fazlası Türk kökenli, geri kalanlar ise çoğunlukla Fas’tan gelenlerden oluşuyordu.¹⁸

Zijl Kanalı’nın kenarında toplumun geriye kalanından kopuk bir hayatları vardı. İşverenler de onların yerel halkla çok yakın ilişkiler kurmasını istemiyordu zaten, işlerine öyle geliyordu.¹⁹ Bu konutları yaptıran şirketlerin yanı sıra, De Grofsmederij, Voorschoten’daki De Zilverfabriek (Gümüş Fabrikası) ve Wernink Beton da birkaç yıl sonra buradan yararlanacaktı. Bu alanı büyük ölçüde genişletme imkanı olduğu halde, bu imkan hiçbir zaman değerlendirilmemişti. Kompleksin ilk sakinleri 1966 yılının ağustos ayında yerleşti. Ekim sonunda konutlar tamamen kullanıma girdi. 26 Ekim’de Fas Büyükelçisi, Sosyal Hizmetler ve Halk Sağlığı müsteşarı eşliğinde “Zijl kenarındaki Yabancı işçi Köyü’nü” gezmeye geldi.²⁰ Resmi açılış 2 Aralık’ta yapıldı. Hollanda’daki Türkiye Büyükelçisi Vahit Halevoğlu, açılış için Leiderdorp’a gelmişti. Açılış, Leiderdorp Belediye Başkanı Sayın Gallas ve vakfın başkanı J. Rustige eşliğinde yapıldı. Konuşmasında Büyükelçi, Hollanda ve Türkiye arasındaki uzun süreli ilişkilere değindi.²¹ Bundan aşağı yukarı 50 yıl sonra Leiden basınında bu konutlardan nasıl bahsedildiği biraz şaşkınlık yaratıyordu aslında. “Türk Köyü”, “Muhammed’e inananların Yerleşim Yeri” gibi ifadeler kullanılıyordu.²² Yeni gelenler İspanyol ve İtalyanlar’dan farklıydı, daha da ötesi dini inançları başkaydı ve insanların onlara alışmaları belli ki

¹⁷ Ineke van der Valk: “Harde werkers” (Çok çalışanlar), kitabında yer alan Sayın Kürüçük ile yapılan roportajdan, sayfa 218-225.

¹⁸ NLC’nin 8 Eylül 1966 haberine göre o dönemde az sayıda İtalyan misafir işçi de burada konaklamıştı. Detaylı yerleşim bilgisi için bakınız LC, 25 Ekim 1966.

¹⁹ Ineke van der Valk: “Harde werkers”, (Çok çalışanlar) 214.

²⁰ LD, 27 Ekim 1966.

²¹ LC, 3 Aralık 1966.

²² NLC, 5 Ocak ve 25 Ekim 1966. Müslümanların kendilerine “Muhammed’e inananlar” denilmesinden pek hoşlanmadığı nice sonra anlaşıldı.

biraz zaman alacaktı. Leiden’de uzun zamandır müslümanlar yaşıyordu, ancak bunlar Nederlandse Indië’dan (Hollanda sömürgesi Endonezya’dan) gelen öğrencilerdi ve insanların onlarla pek de işi olmuyordu. Kaldı ki müslümanlar için ibadet yeri fikri tamamen yeniydi. Bu insanların, dini inançları gereği alkol kullanmamalarını da yadırgıyorlardı. Leiden’in işçi kesiminde pek de alışlagelmiş bir durum değildi bu.

Bu konutlarla ilgili yapılan tuhaf tanımlamalar olumsuz bir yaklaşımı ifade etmiyordu aslında, aksine Leiden basını bu konuda aşırı iyimserdi. Nieuwe Leidse Courant Gazetesi’ndeki bir yorum, bu duruma biraz daha açıklık getiriyordu. Yabancı işçilere uygun kalacak yer ayarlanması ekonominin gidişatı için oldukça önem arz ediyordu, çünkü Leiden şirketleri işçi sıkıntısı çekiyordu. Ancak gazetenin bu konuyla ilgilenmesinin bir nedeni daha vardı ki o da, bir çok yabancı çalışanın maruz kaldığı insanlık dışı yaşam koşullarıyla mücadele etmek gerektiği idi.²³ Gazetenin burada söz ettiği (kötü koşullar) Leiden şirketlerinin personelinin yerleştiği pansiyon ve oteller değildi. Burada sözü edilen, iş bulmak amacıyla kendi imkanlarıyla Leiden’e gelen, çoğu Faslı ama içlerinde Türkiye’den gelenlerin de olduğu, insanlara gösterilen barınma yerleriydi. Leiden şehir merkezinde aşağı yukarı kırk kadar özel pansiyon gösterilmişti onlara.

Bunların çoğu çok kötü durumdaydı, şehir merkezi şimdi olduğu gibi düzenli değildi, yüzlerce gecekondu vardı. Çoğu Hollandalı mal sahibi de bu kötü şartlara rağmen, kalacak yer için oldukça yüklü para istiyorlardı. İçinde dört ile on kişi arasında kişinin kaldığı küçük bir oda için yatak başına haftalık 20-25 gulden soruyorlar, üstelik vardiyalı çalışanlar aynı yatağı kullanmak durumunda kalıyorlardı. Aslında bu kötü durum 1966 yılında gün ışığına çıkarılmıştı. 1970’den itibaren, PSP (daha sonra Groenlinks) gibi küçük çaplı sol partilerin belediye meclis üyelerinin uyarıları sonucunda belediye harekete geçti. Ancak bazı pansiyonların kapatılması için gerçek manada birşeyler yapılması ve Groenesteeg’deki yeni inşaata başlanması 1976 yılını buldu. Bu pansiyonların yıkılması yabancı sakinler arasında memnuniyetsizlik yarattı. Onlar yıkılmasındansa tamir edilmesinden yanaydılar. Kampa ya da Hooigracht’taki Stedelijk Gas en Lichtfabriek (Şehir Gaz ve Işık Fabrikası)’ın bürosundan bozma “insan depolarında” yaşamak istemiyor, Leiden’de kendilerine uygun bir ev istiyorlardı.

²³ NLC, 6 Ocak 1966

5. GENEL BAKIŞ: GEÇİCİ MİSAFİRLİK DÖNEMİNİN SONU

İlk Türk işçilerin gelmesinin on yıl ardından çok şey değişmişti. Zijl'in kenarındaki konutlarla ilgili gelişmeler gidişatla ilgili yeterince bilgi veriyordu. 70'li Yılların başında işverenler bu konutlarla ne yapacaklarını bilemez hale geldiler. Artık bu konutlara ihtiyaçları yoktu, çünkü Türkiye gibi ülkelerden neredeyse hiç işçi getirmiyorlardı. İşçi sıkıntısı azalmış, hatta işsizlik yeniden sorun olmaya başlamıştı. Metal şirketi Reece, 1972 yılında beş Türk işçiyi işe aldığı anda, NVV Sanayi Sendikası'na²⁴ Hollandalı işçileri ilk bir yıllık sözleşmeleri sırasında işten çıkarmayacağına dair garanti vermek durumunda kalmıştı.²⁵ Yabancı işçiler de artık bu konutlarda oturmak istemiyorlardı. Sosyal hayatın daha canlı olduğu, kendi hemşehrilerini, kader arkadaşlarını görebilecekleri, çoğunun işyerlerine daha yakın olan Leiden şehir merkezinde oturmak istiyorlardı. İhtiyaç duyanlar pansiyonlara taşındı, 1975 yılında (Zijl'deki) konutların neredeyse yarısından fazlası boşaldı. Kompleks artık eskimeye başlamıştı, sanayiciler onu ellerinden çıkarmanın yollarını arıyorlardı. 1978 Yılında Leiden Belediyesi kompleksi, içinde aşçısı, Türk sosyal hizmetlisi ve yöneticisiyle beraber satın aldı. Bu arada barakaların yıkımına ve Beukenschans adını alan yeni kompleksin yapım çalışmalarına başlanmıştı bile. Beukenschans'ın sahibi Algemene Woningbouwvereniging Leiderdorp (Leiderdorp Ev Bürosu) olmuştu. Yönetimini, Leiden politik ve toplum hayatının temsilcilerinin son sözü söylediği, Leiderdorp Belediyesi'nin de temsil edildiği Commissie Huisvesting Migranten Leiden (Leiden Göçmen Konutları Komisyonu) üstlenmişti. Bu konutların yapımı ve diğer hizmetler konusundaki pazarlıklar sırasında, işverenlerin, Hollanda'ya getirdikleri işçilerin sorumluluklarını artık kabul etmedikleri görüldü. Artık yabancı işçilere kalacak yer temini hükümetin meselesi olmuştu. Beukenschans, daha önceki tahta barakaların aksine gayet düzgün yer evlerinden oluşuyordu. Çok sayıda yabancı işçi tarafından kiralanabilecek durumdaydı. Ancak şehrin dışında kalan bu yerde, Türk (ya da Faslı) işçilerin kalmak istemediği hemen anlaşılmıştı. Hatta Leiden Belediyesi en kötü durumdaki pansiyonları

²⁴ *Sosyal Demokrat NVV (Hollanda İşçi Sendikaları Birliği) daha sonra Katolik NKV(Hollanda Katolik İşçi Sendikası) ile birleşerek şimdiki FNV'yi(Hollanda Sendikalar Federasyonu) oluşturdu.*

²⁵ *Ineke van der Valk: "Harde werkers", (Çok çalışanlar) 209.*

kapattığında bile durum değişmedi. Şehirde kalmak istiyorlardı. Ayrıca bu yeni konutlar da oldukça pahalıydı. Beukenschans daha sonraları başka grupların barınması için kullanıldı ve sonunda 90'lı yıllarda yıkıldı. Bu arada şehirde başka bir gelişme dikkati çekmeye başladı. Her ne kadar Türkiye'den yeni işçi getirilmiyor olsa da, şehirdeki Türk nüfusu giderek artıyordu. 1973'te 212 olan sayı, iki yıl sonra iki katını geçmiş 483 olmuştu.²⁶ Emniyet Şube Müdürü bunun aile birleşiminden kaynaklandığını açıklıyordu. İlk etapta Türk işçilerin çoğu geri dönmüştü. Haberleşme yöntemlerinin kısıtlı olduğu bir dönemde, evinden, ailesinden, eş ve çocuklarından çok uzakta olmak bir çoğunda vatan hasretine sebep olmuştu. Örneğin, Trabzon'dan gelenlerin çoğu geri dönmüştü.²⁷ Ancak, bu hasreti gidermenin başka bir yolu daha vardı. Her geçen gün daha fazla Türk işçi, eşlerini ve çocuklarını Hollanda'ya getirmeye başladı. İlginç olan, 1975 yılında, Leiden Türkleri'nin dörtte üçünden fazlasının ailesiyle beraber yaşamaya başlamış olmasıydı. Örneğin Faslı Leidenliler için durum böyle değildi, onların yarısından fazlası hala tek başına pansiyonlarda kalıyorlardı. Türklerden ailesiyle yaşayanların bazılarının eşi Hollandalı, ama (açık ara) çoğunluğununki Türk'tü. Öyle ya da böyle, 1975 yılında Leiden'de artık yabancı işçilerin geçici ikameti diye birşey söz konusu değildi. Bir kısmı hala geriye kalan hayatlarını Leiden'de sürdürüp sürdürmeyecekleri ya da ileride Türkiye'ye geri dönüp dönmeyecekleri konusunda tereddüt etseler de, artık onlar misafir değil, Leiden halkından olmuşlardı. Açıkçası bu Türk ailelerinin yaşamaları için pansiyon ya da kamp, uygun değildi. Normal bir ev istiyorlardı. Bu da bir sorundu.²⁸ Konut açığı hala çok büyüktü, insanlar Leiden'de uygun kirası olan bir ev bulabilmek için senelerdir sırada bekliyorlardı. Kiraların uygun olması önemliydi, çünkü Leiden'in bu yeni sakinlerinin gelirleri çok yüksek değildi. Özel sektör kiralarını ödemeleri mümkün değildi. Bir diğer sorun da, Türk ailelerin çoğunluğunun, Hollandalı ailelerin 60'lı yıllardan beri alışlagelmiş çocuk sayısının üzerinde, çok çocuklu olmalarıydı. Büyük kiralık evlerin sayısı da oldukça kısıtlıydı. Bunların üzerine başka bir sorun daha eklenmişti. O da bazı semtlerde insanların "yabancılar"

²⁶ NLC, 2 Eylül 1974 kis. LD, 22 Ekim 1976.

²⁷ Ineek van der Valk: "Harde werkers", (Çok çalışanlar) 223.

²⁸ Türk ve Fas kokenlilerin ikamet sorunlarıyla ilgili olarak bakınız: Van Duin "Van gastarbeider tot stadgenoot", (Misafir işçiden kasaba halkına) 125-130, 134; C. Smit, *De strijd om kwaliteit (kalite için mücadele)*. *De geschiedenis van de volkshuisvesting in de regio Leiden*(Leiden ve civarının yerleşim geçmişi=. (Leiden 2006), 189-190.

la komşuluk yapmak istememesi gibi durumların giderek artmasıydı. Bazı ev büroları belirli semtleri bu yeni Leidenliler'e ayırmaya çalışıyordu. Bir Türk (ya da Faslı'nın) De Tuinstadwijk ya da Oude Kooi'de kiralık sosyal bir konut bulabilmesi çok uzun yıllar aldı. Aynı şekilde, 1982'de yapılmaya başlanan yeni semt, Stevenshof da 21. yüzyıla kadar tam bir "Hollanda" muhiti olarak kaldı. Gerçi bunun sebebi başkaydı. O muhitteki sosyal kiralık konutlar, eski kiralık evlerinden taşınan, tamamı Hollandalılar'dan oluşan, insanlar için yapılmıştı. Sonuç olarak Türk ailelerin çoğu Leiden'in çok küçük bir kesiminde yerleşim yeri bulabildi. 1980'de Her on Leidenli Türk'ten altısı ya Kuzey ya da Güneybatı Leiden'de oturuyordu. Güneybatı Leiden'de yaşayanların çoğu Haagwegkwartier, Boshuizen ve Güney Fortuinwijk denilen bölgeye yerleşmişti. Yani o semtin (belli) bir bölümünde yaşıyorlardı. Leidenli Türkler'in dörtte birinden daha azı Morskwartier ya da Slaaghwijk semtlerinde oturuyordu. Aynı durum, daha sonra Türkler'i örnek alarak aile birleşimi yoluyla ailelerini buraya getiren Faslılar için de geçerliydi. Yalnız onlar Güneybatı bölgesini daha az tercih ediyorlardı. Yabancıların belli semtlerde yoğunlaşması, eşit dağılım politikasına geçilmesinin akılcıca olup olmayacağı konusunda uzun politik tartışmaları da beraberinde getirmişti. Çeşitli etnik kökenden insanları, konut gösterme yoluyla bütün şehre eşit dağıtmak daha iyi olmaz mıydı? Ancak, 1984 yılında şehir yönetimi bunu uygulamama kararı aldı. Bu, hem genel anlamda seçme özgürlüğüne, hem de yeni (gelen) Leidenliler'in seçme özgürlüğüne aykırıydı. Ancak bundan böyle, aile birleşimi için başvuranlara öncelik verilmeye, kira yardımı konusunda da daha fazla bilgilendirilmelerine başlandı. Ailelerini Leiden'e getirmek isteyen çok sayıda insan için, kiralık bir ev bulabilmek çok uzun sürüyordu. Bu yüzden kimileri ev satın almaya karar verdiler. En çok da Groenord ve Maredijk bölgesi gibi şehir merkezine yakın yerlerden ev aldılar. Sonradan bunun, çoğu için, pek de yerinde bir karar olmadığı anlaşıldı. Satın alınan evlerin genellikle yıpranmış olduğu ortaya çıkmış, alanlar yüksek masraflarla karşı karşıya kalmıştı. Daha da kötüsü Leiden sanayisi bitmişti. Leiden fabrikaları birbiri ardına kapanıyordu. Seksenli yıllarda Leiden'deki işsizlik oranı Hollanda genelinin üzerine çıkmış, bundan en büyük zararı da eski yabancı işçiler görmüştü. "Zorunlu ev alanlar" diye adlandırılan insanların çoğu, büyük maddi sıkıntılar içine girdiler. Sonuçta da nerdeyse hepsi evlerini satmak durumunda kaldılar...

6. GENEL BAKIŞ: ÇEŞİTLİ TÜRK BİRLİKLERİ

Türkler, diğer yabancı işçi gruplarına göre daha güçlü ve daha çabuk organize oldular. Bunun sebebi, işçi ya da vatandaş olarak haklarını savunmak, kendi kültür değerlerini korumak ya da dini vecibelerini daha iyi şartlarda yerine getirmek istemeleri olabilir. Dikkat çekici olan, Türkler bunu yaparken, Hollandalılarla işbirliğine her zaman açık oldular. Her ne kadar milliyetlerine olan düşkünlükleri çoğu Türk'ün en belirgin özelliği olsa da, Türkiye'dekine benzer bir yeri Hollanda toplumunda da kazanmak için çaba sarfettiler. HTİB (Hollanda Türkiyeli İşçiler Birliği) ve TİCV (Türk İslam Kültür Derneği) dışında başka dernekler kurulmuş olsa da, bunlar, en eski ve muhtemelen en önemlileri idi ve halen öyleler.

Türklerden bahsederken, hepsini alışkanlıkları, görüşleri ve geçmişleri konusunda aynı kefeye koymak yanlış olur. Türk toplumunun içinde her zaman büyük farklılıklar olmuştur. Buraya gelen Türkler'in bir kısmı Türkiye'nin doğusundaki, genellikle yoksul dağlık kasaba ve köylerden gelmişlerdi. Bir kısmı ise büyük şehirlerden. Her yerde olduğu gibi (orada da) kültür, eğitim seviyesi ve alışkanlıkları bakımından şehirde ve köyde yaşayanlar arasında büyük farklılıklar vardır. Bunun yanı sıra Türkler ve Kürt kökenliler arasında da etnik ve kültürel ayrılıklar bulunmaktadır.

Türk işçiler arasında iyi eğitim almış, işlerinde uzman kişiler olduğu gibi, eğitim seviyesi düşük insanlar da vardı. Ortalamaya bakarsak Türkler Faslılar'dan önemli ölçüde daha iyi eğitilmişlerdi. Bu da onların neden daha güçlü organize olabildiklerini bir şekilde açıklıyordu. Sadece küçük köylerden evlilik yoluyla gelen kadınların okuma yazması yoktu, şehirden gelenlerin vardı. Yüksek eğitimini tamamlamış Türkler de vardı. Tercüman Yusuf Küçükşen Türkiye'de Sosyal Bilimler eğitimi almış, Leiden'e gelmeden önce Aken (Almanya'da) iki yıl Teknik Yüksekokul okumuştur.²⁹ Türkiye'de eğitimini tamamlamış gençlerden de aile birleşimi sebebiyle Leiden'e gelenler olmuştur. Örneğin, 1976 yılında ailesinin Hollanda'ya gelen son bireyi olan, hatta daha sonraları belediye meclis üyeliği de yapan Naci Demirbaş, Türkiye'de öğretmenlik eğitimini tamamlamıştı.

²⁹ Ineke van der Valk: "Harde werkers", (Çok çalışanlar) 209.

Türkler arasında politik tercih ve dünya görüşü konularında da farklılıklar var. Türkler'in büyük çoğunluğu müslüman, ancak islam dini içinde farklı mezhepler olduğu gibi insanların dini yorumlamaları konusunda da ayrılıklar var.

Ayrıca İslam dini insanların politik tercihleri konusunda belirleyici değil. Mustafa Kemal Atatürk'ten beri Türkiye'de çok çeşitli politik akımların olduğu laik bir sistem hakim. Türkiye politikasındaki gerilimler, Hollanda'nın bazı şehirlerindeki kadar sert tartışmalara gitmese de, Leiden'de tartışmalara sebebiyet vermişti.

Türk politika kültürü biraz da 1960, 1971 ve 1980'deki askeri darbeler sebebiyle sertleşti. 1980 Darbesi, özellikle de sosyalistler, komünistler ve sendikacılar gibi farklı düşünen kesimler için oldukça ağır yaptırımlara sebep oldu. Bunun dışında, Türkiye'nin doğusunda özerklik isteyen Kürtlerle de gerilim sürekli artıyordu. 80'li Yıllarda Leiden'e, ilticacı ve sığınmacı olarak gelen Türkler de oldu. Örneğin, daha sonradan belediye meclis üyeliği de yapan Yüksel Karakurt, onlardan bir tanesiydi. Çalışmak veya aile birleşimi sebebi olmadan gelen gençler de oldu.³⁰

HTİB (Hollanda Türk İşçiler Birliği), Leiden'deki en eski Türk derneği. Sadece Leiden'de değil, Hollanda'nın genelinde aktif bir dernek. HTİB'in 1975 yılında kurulmasının ardından Leiden şubesi de hemen faaliyete geçti. Bu tuhaf bir durum değil, çünkü (HTİB'in) kuruluş amacı, tıpkı bir sendika gibi çalışarak Türk işçileri organize etmektir. Bu gerekliydi. On yıldır süren "misafir işçilik"ten sonra anlaşılmıştı ki, Türk işçiler en ucuz işlerde çalışmak ve işlerini kaybetmemek için daha çok çabalamak durumunda kalıyorlardı. Eski sanayinin kaybolmasıyla işyerlerindeki pozisyonları daha da zora girmişti. HTİB bu konuda FNV (Hollanda Sendikalar Birliği) ile sıkı işbirliği yapmıştı. HTİB Leiden'de, yabancı işçilerin çalışma şartlarını da (en az diğerlerinininki kadar) düşünen sol parti ve eylemcilerle çalıştı. Leiden'deki 1 Mayıs etkinliklerinde her zaman yer aldı. Türkiye'deki benzer oluşum DİSK denilen sol sendika konfederasyonuydu. 1980'deki İhtilalle yasaklanan ve takibe alınan, şimdilerde ise tekrar yasal olan bir organizasyon. HTİB sol görüşlü, genel olarak komünizm odaklı bir yapılanmaydı. Bu da milliyetçi yapıda olan Türkler'in pek hoşuna gitmiyordu. HTİB, Türkiye'deki MHP ile özdeşleştirilmiş aşırı milliyetçi kanat olan "Bozkurtlar" tarafından (Leiden'de bile) tehdit almıştı.

³⁰ Yetmişli yılların sonu seksenlerin başında sığınma talebiyle gelen Hristiyan Türkler sorunu, her ne kadar büyük kargaşalara sebebiyet vermiş olsa da bunu konunun dışında tutuyorum. Leiden'de bu durumun etkileri neredeyse hiç hissedilmedi.

Türk işçilerin haklarını savunmasının yanısıra HTİB, kültürel faaliyetler düzenlemekte, toplumu biraraya getiren çalışmalar yapmaktadır. Şimdilerde faaliyetlerini Eksterpad'da sürdürüyorlar. Türk İslam Kültür Derneği ise tamamen farklı bir organizasyon. Bunlar öncelikle Leiden'de Türk müslümanlar için bir cami inşa etme çalışmalarına odaklandılar. 1977'Deki asıl kurulma sebebi, yıkılan kamptaki gibi bir mescidin yeni Beukenschans'da olmayışydı. Bunun için yeterli bir bütçe yoktu.

Küçükşen'in de yardımıyla kurulan dernek TİKD (Türk İslam Kültür Derneği) sayesinde 1979'da Leiderdorp'taki eski bir okul mescide dönüştürüldü. Leiden Belediyesi de maddi katkı sağladı. Bundan birkaç yıl sonra TİKD, Mimar Sinan Camisi'ni kullanmaya başladı. 1984'ün Mayıs ayında Hooigracht'taki Leger des Heils'in (Selamet Ordusu) binasını satın alarak onu camiye dönüştürdüler. 1986'nın başında sesli ezan okunması için izin aldılar. Leiden Belediyesi Hollanda'da buna izin veren iki belediyeden biriydi. Hooigracht'taki cami beklentiyi karşılamıyordu. Üstelik bina küçük gelmeye başlamıştı. TİKD yeni bir bina arayışına girmişti. Kuzey Leiden bölgesini tercih ediyorlardı, çünkü Türk nüfus orada yoğunluktaydı. Kooiplein'deki boşalan eski Petra Kilisesi binası dikkatlerini çekti. 1993'te bina satın alındı, aynı sene Belediye Başkanı Goekoop yeni Mimar Sinan Camisi'nin açılışını yaptı. TİKD, caminin, sadece Leidenli Türkler'e değil, "herkese açık cemiyet" olduğunu kesin bir şekilde ifade etti. İmam Süleyman Necati Akçeşme, "Bu ibadethane müslümanlar ve onların misafirleri arasındaki dostluğun bir sembolü olmalıdır, herkes davetlidir", dedi.³¹ Açılıştan altı ay sonra, CDA'dan Aart van Bochove, Leiden belediye encümenliğine veda programını camide yaparak bu dostluğa vurgu yaptı. Yaptığı konuşmada, camiyi de işaret ederek, Türk toplumunun şikayet etmeyip çözüm üretme konusunda en iyi örneklerden birini gösterdiğini dile getirdi.

Cami ile birlikte caminin marketi de Kooiplein'e taşındı. Mimar Sinan Camisi'ne 1995 senesinde güzel bir minare yapıldı, 2010 yılında ise lokali genişletildi. Bu kısım: kurslar, film akşamları, gençlerin sohbetleri için yapılmış ve semt faaliyetleri de dahil olmak üzere herkese açıktı.

³¹ LD(*Leidse Dagblad* gazetesi), 22 Kasım 1993.

7. GENEL BAKIŞ:

LEİDEN TOPLUM HAYATINDA TÜRKLER

HTİB, TİKD gibi dernekler ve diğerleri, sadece Leidenli Türklerin haklarını temsil edip, Türk toplumunu güçlendirmek için çalışmıyorlardı. Onların asıl amacı Türkler'in Leiden toplumunda kendilerine bir yer edinmelerini sağlamaktı. Doğal olarak bu o kadar da kolay değildi. Dil ve kültür farklılıkları vardı. İlk gelen misafir işçiler bunu çalıştıkları şirketlerde ya da şehre alışverişe çıktıklarında hemen fark etmişti.

60'li Yılların gazeteleri Türkler'in alışverişte alışkın olduğu, ancak Hollandalılar'ın yadırgadığı pazarlık adetinin iki tarafta da sebep olduğu rahatsızlığa değinmişlerdi. Hollandalı kadınların serbest, hatta yabancıların gözünde pervasız halleri de kafaları karıştırmış, hatta kimilerini kızdırmıştı. Genel manada yine de Hollandalılar, Türk işçilere o günlerde olumlu yaklaşıyorlardı. Herkes onların Leiden sanayisi için vazgeçilmez olduğunun bilincindeydi. Daha önceden de belirttiğimiz gibi 70'li yıllardan sonra çok şey değişmişti. Aile birleşiminin bir sürü etkisi olmuştu. Kalacak yer bulma konusundaki sıkıntılara daha önceden değinmiştik. Doğal olarak Hollanda'ya gelen kadınlar ve çocuklar için de durum oldukça zordu. Kadınlar için dilini bilmedikleri, kadın-erkek ilişkilerine bakışın farklılıklar gösterdiği - ya da daha doğrusu göstermeye başladığı, çünkü kadın erkek eşitliği hareketi 70'li yıllara damgasını vurmuştu- yabancı bir ülkede yönlerini tayin etmeleri oldukça zordu.

Çocuklar açısından Hollanda eğitim sistemine alışmak, olayı sadece dil sorunundan ibaret bile saysak, kolay değildi. Ayrıca belirsizliğin verdiği bir sıkıntı vardı. Gelecekleri burada mıydı yoksa aileleri bir gün Türkiye'ye geri mi dönecekti? Kültürlerarası farklılıklar, iki tarafın da bu farklılıklara gösterdiği anlayışsızlık, içlerinden bazıları için Arasat'ta kalmak gibi olmuştu. Neyse ki zaman içinde daha fazla Türk kökenli genç eğitim sistemi içinde kendi yolunu bulmuştu. Aynı zamanda 70'li yıllarda diğerlerinin Türk Leidenliler'e karşı olumsuz tutumları da artmıştı. Önceleri değer verilen çalışanlarken, birdenbire hem yerleşim hem de iş alanında rekabet oluşmaya başlamıştı. Leiden toplum düzeni değişiyor ve halk üzerinde baskı artıyordu.

1975-1985 arası Leiden işçi semtlerinde şehir yenileme projeleri sıklaşmaya başladı. Bu durum büyük gerginliklere sebebiyet vermişti. Bir semtin eski sakinleri büyük ölçüde değişmiş, gidenlerin yerini ya Türkler ya da diğer yeni gelenlerden biri almıştı. Bu yerlerdeki geleneksel bağlar, ya yeni gelenler ya

da diğer gelişmeler yüzünden bozulmuş, bu da kalan Hollandalılar arasında mutsuzluğa sebep olmuştu.

Farklı hayat tarzları sebebiyle “yabancılar” hemen günah keçisi ilan edildiler. Aynı tarihlerde Leiden sanayisi de bitmişti. Türk işçiler Leidenli meslektaşlarıyla işlerini kaybetmemek için omuz omuza direnmişlerdi, buna rağmen başaramamışlardı. Tıpkı 1978’de De Grofsmederij’de olduğu gibi. Leiden artık bir fabrika şehri değildi, ve bu değişiklik, “yerli” Leidenliler de dahil olmak üzere büyük oranda işsizliğe sebep olmuştu. Önceleri hep emekleri ile, sonra ise sosyal ödenekle yaşamak durumunda kalan bu insanlara yönelik dayanışma değil kıskançlık hissi gelişmeye başlamıştı. Özellikle 1980’den sonra ayrımcı ifadeler daha sık kullanılır olmuştu. “Yabancılar” karşı olan partilerin yandaşları çoğaldı. Neyse ki Leiden’de hiçbir zaman diğer şehirlerde olduğu kadar etkili olmadılar. Çok daha farklı düşünen birçok Leidenli de vardı. Özellikle de küçük çaplı sol partiler ve Leiden kiliselerinden insanlar da o yıllarda yabancı işçilere destek olmuşlardı. Bu insanlar 70’li yılların sonundan itibaren ayrımcı sesleri susturmaya yönelik çalışmalarla başladılar. Bunu özellikle, insanların birbirlerinin kültürlerini tanımalarını (anlamalarını) sağlayacak kültürel faaliyetler aracılığıyla yaptılar. Türk dernekleri bu tür faaliyetlerde başından beri çok önemli bir rol oynadı. 1982’de şehir merkezindeki Brucht Salonunda, ilk kez bir arada Kurban Bayramı kutlandı. Sonraki yıllarda bu ’t Spoortje (Noorderkwartier) ve De Mirt (Kooi) halkevlerinde tekrarlandı. HTİB bunu organize eden derneklerden biriydi. Yüzlerce insan katılmıştı. 1983 Yılında HTİB Waag şehir festivalinde kültürel bir akşam, diğer iki Türk Derneği TİKD ve TKD’de kültürel bir gün düzenlemişlerdi. Geçen zaman içinde daha birçok bu tür faaliyet düzenlenecekti. Kuzey Leiden’de düzenlenen Tam-Tam Festivali ki, en bilinenlerinden bir tanesi, cami bu festivale de katılmıştı. Merenwijk’teki Regenboog kilisesi ve Türk camisi arasında gerçekleşen Müslüman-Türk ve Hristiyan-Hollandalı gençlerin değişim programında da esas amaç iki tarafın birbirini daha iyi tanımasıydı. TİKD’nin başkanının kızı olan 17 yaşındaki Emine Güney, gerektiği yerlerde tercümanlık yapmıştı.³² Cami ve kiliseler geçen zaman içinde sıkça biraraya gelip çeşitli konular üzerinde tartışmalar düzenledi. Türk ve Hollanda dernekleri bu şekilde, Leidenli Türkler’in entegrasyonunu desteklemeye, iki tarafın da birbirlerinin din ve kültürlerine

32 LD(*Leidse Dagblad* gazetesi), 9 Temmuz 1992.

karşı saygılı olmalarını sağlamaya çalıştılar. Yetmişli yıllarda bütün tarafların çabalarına rağmen, belediyenin “Azınlıklar Politikası”nı hazırlaması 1981 yılını buldu. Bununla, herkesin kendi kültürünü özgürce yaşama hakkına ve karşılıklı uyumun ve sosyal ekonomik açığın kapatılmasının gerekliliğine vurgu yapıldı. Ancak azınlıklar politikası, konut (sağlama) ve eğitim konularında yetersiz kalmıştı. 1993’teki “Bütün Leidenliler” ifadesiyle yabancılara ayrı bir hedef kitle gibi bakılmasına karşı çıkıldı. Bu ayrıştırıcı bir yaklaşım olarak kabul ediliyordu. Burada vurgulanmak istenen “Sosyal kabul” denilen olguydu, şehirde zaten varolan girişimlere önemli ölçüde katılarak olumlu bir görüntü çizilebilirdi.³³ 90’lı Yılların sonunda, Uyum Yasası (1998) denilen genel yasayla, yeni gelenlerin üzerine düşen görevler konusu ön plana çıkarıldı. Entegrasyon özellikle de 21. yüzyılda tek taraflı bir uygulamaya dönüştü. Leiden toplum hayatında kendine bir yer edinmeye çalışırken karşılaştıkları bütün bu zorluklar, Leidenli Türkler’in, bunu önemli ölçüde başardıkları gerçeğini gölgede bırakmamalıdır. Öyle ki belediye meclisi seçimlerine bile girmişlerdir. 1986’dan Beri Hollanda vatandaşı olsun olmasın herkes, belediye seçimlerinde oy kullanabilmektedir. PvdA, Pınarbaşı doğumlu Naci Demirbaş’ı aday gösterdiğinde, kendisi hemen seçilmiştir. Demirbaş, Hollanda vatandaşı olmayan ilk yabancı meclis üyesiydi.³⁴

1994 Yılına kadar meclis üyeliği görevine devam etti. 1992 Yılında aynı partiden belediye encümeni Bayan Koek ile yabancı öğrencileri ilgilendiren eğitim yasası konusunda fikir ayrılığına düştü. Koek’un Türk ve Faslı çocuklar için önerdiği ayrı bir anaokulu fikrini ayrıştırıcı, çözüm için yapılan önerinin sorunun kendisinden daha tehlikeli olduğunu ileri sürdü.³⁵ Naci Demirbaş’tan sonra Türkiye doğumlu iki meclis üyesi daha Leiden Belediyesi’nde görev yaptı. Bunlar Yüksel Karakurt (1994-1998, Kemah doğumlu) ve Sinan Cengizdi (2002-2006, Gaziantep doğumlu), ikisi de Groenlinks Partisi’ndendi (Yeşil Sol partisi).³⁶ TİKD’nin başkanı Hasan Güney de 1998 yılında CDA’dan mecliste görev almak üzere yeterince tercih oyu toplamıştı ancak seçilemeyecek bir sıradaydı. Partiyle yaptığı görüşmeden sonra koltuğundan geri çekildi. Çeşitli kesimler

33 Yönetmelikle ilgili gelişmeler için bakınız Van Duin, “Van gastarbeider tot stadgenoot”(Misafir işçiden kasaba halkına), 132-140.

34 2004 yılında 47 yaşındayken ölmüştür.

35 Bakınız LD (Leidse Dagblad gazetesi) ve diğerleri, 3 Aralık 1992.

36 Sinan Cengiz daha sonra Güney Hollanda Eyalet üyeliği de yapmıştır.

bunun CDA'nın yaptığı bir "seçmen aldatmacası" olduğunu söylediler.³⁷ Ekonomik alanda da, Leidenli Türkler kendilerine önemli bir yer edindiler. Yukarıda daha çok 70'li yıllardan itibaren Leiden'in değişen ekonomisinin mağdurları olduklarına değinilmişti. Her ne kadar "yerli" Hollandalılar'a göre daha sık işsiz kalsalar ya da ödenekle yaşamak durumunda olsalar da, Türk kökenliler, örneğin Faslılar'dan önemli ölçüde daha başarılılar.³⁸ Çok sayıda Türk kökenli insan, kendilerinin iş piyasasında gayet başarılı olduklarını ispatladılar. Şimdilerde her eşit şirket ve kurumda Türk kökenli çalışan, hatta yönetici görmek mümkün. Leiden Türkler'in girişimci ruhu ile de tanıştı. Şimdilerde şehirde onlarca Türk girişimci var.³⁹ Örneğin Nahit Akbulut'un sahibi olduğu Ak-Al fırınları. 2000 Yılında Leiden Sumatrastraat'taki bir fırını devralarak başladı. Daha sonraları şirketi imtiyaz yoluyla öyle büyüdü ki, Leiden'de birden çok şubesi oldu. Ayrıca Leiden dışında Alphen aan den Rijn ve Oosterhout olmak üzere başka şehirlerde de şubeler açarak fırınlar zincirine dönüştü. Bu şehri artık Ak-Al'sız düşünemiyoruz. Aynı şey Türk girişimciler tarafından kurulan tamir ve dikiş atölyeleri için de geçerli. Seyfettin Uysal'ın sahibi olduğu Diamant Schaar (Elmas Makas) buna bir örnek. Aslında Nazillide memur olan Seyfettin Uysal Almanya'da su tesisatçısı ve araba yıkamacı olarak çalıştıktan sonra Hollanda'da da çeşitli şirketlerde, son olarak da Leiden Demir Yolları'nda çalışmış. 1985 Yılında Breestraat'ta kendi tamir ve kuru temizleme dükkanını açtı. Şu anda Leiderdorp ve başka yerlerde de şubeleri var. Bunlar, başarılı Leidenli Türk girişimcilerden sadece iki tane örnek. Bunun dışında irili ufaklı birçok dükkan sahibi, otel-restoran- kafeterya işletmecisi- örneğin, Nieuwe Beestenmarkt'taki Rembrandt Otel'in sahibi Cevdet ve Cavit Demirbağ kardeşler gibi- ve çeşitli başka şirketler var.

1996 Yılında ilk Turkse Ondernemingsvereniging Rijnland (Türk Girişimciler Birliği Rijnland TUOR) kuruldu. Leiden toplum hayatında Türk göçmenlerin yeri elli yılda işte böyle değişti.

37 Örneğin LD gazetesi yazarı Rietveld'in 7 Mart 1998'de LD'de yayınlanan yazısında ve PvdA meclis üyesi Van der Veen'in LD'de yayınlanan 10 Mart 1999 tarihli yazısında belirttiği gibi

38 Çalışmayan iş arayanlar ve devletten ödenek alanlarla ilgili veriler için bakınız: www.leidenincijfers.nl.
39 Aşağıda yer alan veriler büyük oranda C. Mentink'in "Ondernemen zit ons in bloed" adlı kitabına dayanır. "Nieuwkomers als nieuw ondernemers", C. Smit (red.), Van middenstander tot ondernemer. Honderd jaar midden en kleinbedrijf in Leiden (Leiden 2005), 149-158, 151-154.

Bir zamanlar geçici misafir olarak geldikleri bu şehrin şimdi vazgeçilmez birer parçası oldular. Bir zamanlar şehirden kopuk, erkekler topluluğu olarak Zijl'in kenarında ya da yıkık dökük pansiyonlarda yaşarken şimdi, Türk aileleri, De Tuinstadwijk ve Stevenshof da dahil olmak üzere Leiden'in iyi semtlerinde düzgün evlerde yaşıyorlar.⁴⁰ Semt sakini olarak, politikada ve işletmeciler olarak birçok alanda kendilerini gösteriyorlar. Bunu başarmak pek de kolay olmadı. Fabrikalardaki iş ağırdı, sanayi dağıldıktan sonra işsiz kalmak da en az onun kadar ağır. Kadınlar ve çocuklar için de, farklı bir dilin konuşulduğu, farklı alışkanlıkları olan bir ülkede bilmedikleri yeni bir şehirde yaşamak oldukça zor bir durumdu. Üstelik de burada karşılaştıkları insanlar her zaman sıcakkanlı ya da anlayışlı değildi. Türk işçiler Leiden'de kalıp, Leiden halkından olmayı seçtiler. Dernekleri, onların Leiden toplumunda kendilerine bir yer edinmeleri için mücadele etti. Kendi benliklerini tamamen kaybetmeden bu toplumun bir parçası olmaları için uğraştılar. Ancak bu ikinci durum, Hollanda'da son zamanlarda pek de hoşnut karşılanan bir durum değil, özellikle de konu inançları İslam olduğunda. Leidenli Türkler'den bu konuda taviz beklememek lazım. Elllerinden geleni yapıyorlar.

⁴⁰ Yine de Leidenli Türkler'in büyük çoğunluğu belli başlı semtlerde yoğunlaşmış durumdadır. 1980 lere göre kısmen daha az olarak Güneybatı ve Kuzey Leiden'de ve 1980 lerde olduğundan daha yoğun olarak De Slaaghwijk'te. Ancak 30 yıl öncesiyile karşılaştırıldığında daha farklı semtlerde de yerleşmiş durumdadır.

8. İlk gelenler:

Yola çıkış ve beklentiler ⁴¹

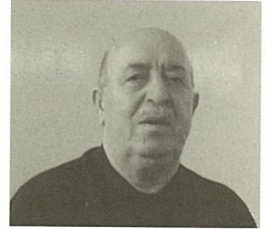
İnsanların yerlerinden yurtlarından ayrılıp yurtdışına göç etmesine yoksulluğun sebep olduğu kanısı yanlış bir kanı. Ya da en azından 1970 yılında Türkiye'nin Karadeniz sahilinden Leiderdorp'taki kampa gelenler için durum böyle değildi. Onların anlattıklarına kulak verecek olursanız aslında gayet de iyi bir hayat sürdükleri dikkatinizi çeker. Ciddi problemleri yoktu, ya bir işleri güçleri vardı ya da okuyorlardı. Onları yurtdışında iş aramaya iten asıl neden gayet insani bir özellikti: merak! Maceraperestlik, ufkunu genişletme arzusu, oldukları yerdekinden daha heyecanlı bir yaşam beklentisi. Tıpkı milyonlarca (backpacker) sırt çantalı gezginin yollara düşme nedeni gibi. Üstelik de iş bulup çalışma niyeti de değil en büyük fark, ki bunu sırt çantalı gezginler de yapıyor. Asıl büyük fark, ne iş yapacaklarını dahi bilmeden, ne yazdığını anlamadıkları iş anlaşmalarına imza atmış olmaları. Ve tabii ki, daha sonraki bütün muayenelerinde travmatik bir iz bırakan Ankara'da geçtikleri tuhaf sağlık muayenesi.

Remzi Şen

Abdullah Memişoğlu

Hasan Güney

Birgül en Necati Koçak

Ayşe Duran

Eşref Atik

⁴¹ Öncüler başlığı altındaki kısım Remzi Şen, Hasan Güney, Abdullah Memişoğlu, Necati Koçak, Birgül Koçak, Eşref Atik ve Ayşe Duran ile yapılan roportajlardan oluşmaktadır.

Remzi: Samsunluyum. Karadeniz’de bir liman kentidir Samsun. Karadeniz insanı yumuşakbaşlı ve yardımseverdir, ama onları kızdırmamalısınız. Birilerine bağımlı yaşamayı sevmezler. Herkes kendi işiyle meşguldür ve yaratıcıdır. Ortaokulu bitirmiş, askerliğimi yapmıştım. Annem babam çiftçi, tütün eker biçerlerdi. Zordur tütün, çok çalışır az kazanırsın. O yüzden İstanbul’a kaçmıştım, bir kuru temizleme firmasında iş bulmuştum. Orada şimdiki eşime aşık oldum. Ama bir türlü ev bulamıyordum. Eşimi de alıp Samsun’a geldim, burada ev bulması daha kolaydı. Birkaç hafta sonra iş ve işçi bulma bürosundan haber geldi, yurtdışına gitmek isteyip istemediğimi soruyorlardı. Gittim ama aslını isterseniz hiç istemiyordum. Çalışmak istedikten sonra burada da iş vardı. Ama eşim yine de bir gidip bakmamı istedi.

Abdullah: Ben öğrenciydim. Karadeniz’in doğusunda çayın memleketi Rize’de ortaokulu bitirmiştim. O zamanlar dünyanın sonu gibiydi, Gürcistan sınır kapısı kapatılmıştı. Bir su tesisatı şirketinde ölçüm yapıyordum. Benden başka kimse yoktu bu işi yapan. Yurtdışında çalışabilmek için başvurmuştum, 22 yaşındaydım, Avrupa’yı görmeyi çok istiyordum. Para için değil, macera için istiyordum. İki hafta boyunca anneme yalvardım izin versin diye. 1960 Yılında bir yakınımız Almanya’ya gitmiş 5 yıl boyunca da (Türkiye’ye) dönmemişti.

Annem için kötü bir örnekti, benim de aynısını yapacağımdan korkuyordu. İki ay sonra çağırdılar. Batı Almanya’da su tesisatı işi olduğunu düşünmüştüm. Ama Hollanda’ya çelik kablo işi için çağırılmıştım. Bu işi hiç bilmiyordum. Pişman olmuşum, her zaman kağıt oynadığımız kahvehaneye gittim. Orada Belçika’da bulunmuş biriyle tanıştım. “Abdullah” dedi “İyi dinle beni. Belçika’da 3 yıl çalıştım. Hollanda’ya çağırırsalar iş için hiç düşünmem giderim. Sosyal haklar konusunda Avrupa’nın en iyi ülkesi orası”.

Hasan: Benim babam tüccardı. Ben ona bağ bahçe işlerinde yardım ederdim. Karadenizde değil, doğunun dağlık kesiminde, Erzurum’da. 1970 senesinin mart ayında askerden döndüm, mayıs ayında evlendim. Orada düzenli bir hayatımız vardı. Daha sonraları buradan Erzurum’a çok geri dönenler oldu. O zamanlar farklı birşeyler yapmak istiyordum, Avrupa’da işçi olmak için yazıldım. Haziran ayında Hollanda için çalışma iznim çıktı. Trabzon, Samsun ve Rize’den gelenleri ilk kez sınav sırasında gördüm.

Hollanda'ya gelmek üzere 100 kişi sınavı geçmişti. Bunlardan 24'ü Verto Staalkabel (çelik halat) fabrikasına, geri kalanlar ise Bergen op Zoom şehrindeki liman inşaatına gönderilmişti.

Necati: Ankara yakınlarında doğdum, çocukken Şerefli Koçhisar'a taşındık. Küçük bir yerdir Şerefli Koçhisar. Babamın marangozhanesi vardı. 5 Çocukla küçük bir dairede yaşıyorduk. Ben aslında ikinci nesildenim, babam ilk nesildendi. Yatırım yapmak için para kazanmak istiyordu, Avrupa'da para kazanabileceğini duymuştu başkalarından. Çocukların bakımı da gün geçtikçe daha masraflı oluyordu. Almanya'ya gitmek istiyordu, Hollanda oldu. 1966 Yılında İBB İnşaat Şirketinde işe başladı. Büyüme çağında bir delikanlı olarak babamı çok özlüyordum, okulda da kendimi sahipsiz hissediyordum. Babam Hollanda'da daha uzun süre kalmak istiyordu, çünkü burada iyi para biriktirebiliyordu. O zaman babama dedim: "ya geri dön ya da beni de yanına al". Babam, sizi yanıma alacağım, dedi. 1975 yılının şubat ayında Hollanda'ya geldim. Hiç beğenmedim buraları. Çalışmak istemiyordum, okumak istiyordum. Aslında buraya gelişim de sırf meraktandı. Yaşadığım sıkıcı şehirden uzaklaşmak istiyordum, nereye olursa olsun. Kendimi geliştirmek için uzaklaşmıştım, birkaç hafta sonra döner eğitimime kaldığım yerden devam ederim diye düşünüyordum. Babam buna karşı çıktı. "Buraya gelmeyi isteyen sendin şimdi ben de kalmanı istiyorum. İlla da döneceğim dersin kendi başının çaresine bakarsın" dedi. Ondandır iki hafta sonra Voorschoten'da kasa ve palet üreten bir fabrikada iş buldum. Kalmaya karar verdikten sonra artık burada kendimi evimde hissetmeye başlamıştım. Daha gençtim ve arkamda çok bekleyenim yoktu.

Necati, Hollanda'da kalmaya karar verdikten sonra, Birgül'le evlenmek için tekrar Şerefli Koçhisar'a döndü.

Necati: 1975'te nişanlandım, 1976'da evlendim. Onu ortaokuldan beri tanıyordum. Kız okuluna gidiyordu, biz erkekler de kızlara bakmaya giderdik oraya. Onu orada gördüm. 1975'te Anneme onunla evlenmek istediğimi söyledim. O zamanlar bu işler böyleydi.

Birgül: Onu gördüm, beğendim. Zorla evlendirilmedim, isteyerek evlendim. Gelenek ve göreneklerimize hep bağlı kaldım.

Evlenmeden önce bir süre flört etseydiniz daha iyi olmaz mıydı?

Necati: O zaman gizli yapmamız gerekecekti.

Bu insanların hiçbirinin buraya gelme süreçleriyle ilgili çok ağır bir hikayeleri yok. Gençlerdi, uzaklaşmak istiyorlardı; macera peşindelerdi iltica etmek derdinde değillerdi. Buraya geliş serüveninde asıl yarayı açan çok daha farklı bir deneyimdi: sağlık kontrolü. Kontrat imzalamadan önce beceri sınavı ve sağlık kontrolü olmak üzere iki aşamadan geçirildiler. Bunlardan ikincisi büyük bir travmaya neden olmuştu.

Remzi: Aslında buraya gelmemi gerektiren bir sebep yoktu. Hollanda'yı hiç tanıımıyordum. İstanbul'da, Karadeniz şivesiyle kendimi az çok ifade ediyordum. Türkiye'de kendi ayaklarımın üzerinde duracak kadar cesaretim vardı. Ama ailem beni başka bir yöne yönlendirmişti. İstanbullu bir kızla evlendiğim için, Avrupa'da yaşamamın bize iyi geleceğini düşünüyorlardı. Sağlık kontrolü Ankara'da yapıldı. Zekamla ilgilenmediler, eşcinsel olup olmadığımı anlamak için popomu parmaklarıyla muayene ettiler. Aklımdan neler geçtiği umurlarında bile değildi. Ellerime baktılar. Verto Staalkabel'in personelden sorumlu memuru Bayan Strijder, "Bunlar hiç işçi eline benzemiyor, fakat anahtar ölçülerini tanıyorsa bizimle gelebilir" dedi. Hayvana bile böyle muamele yapılmazdı. Çok çirkindi, bugün olmuş hala aynı düşünüyorum. Ankara'da duydum çelik halat fabrikasında çalışacağımı. Ben su tesisatçısıydım, ne anlardım çelik halattan? Senelerce bize yapılan muamelenin psikolojik yükünü taşıdım.

Abdullah'ın ailesinin bu duruma bakışı farklıydı. Annesi oğlunun gitmesini kesinlikle istemiyordu. Ama sağlık kontrolünün etkisi onda da aşağı yukarı aynıydı.

Abdullah: Anneme dedim, "Ben beş yıl boyunca gelmemezlik yapmayacağım. Ben senin oğlunum, beni bilirsin. Bir iki yıl kalır gelirim". Üç hafta sürem vardı düşünüp karar vermek için. Annem son anda verdi izini. Yetenek sınavı için Erzurum'a gittik. Saçma sapan birşeydi. Sağlık kontrolü için de Ankara'ya gittik. Hatırladıkça hala sinirlerim bozuluyor. Çırılçıplak soydular, saçımızdan ayak parmaklarımıza kadar kontrol ettiler. Orada öyle çırılçıplak durmak işte o çok utandırıcı aşağılayıcıydı. Gereksizdi. Yalnız değildik, bir sürü çıplak insan. Burada da bir kez tamamen soyunmak

durumunda kaldım, ama o doktorun yanındaydı. O, önceki kadar zoruma gitmedi. Ankara'daki doktor bile değildi, amatörce ve küçük düşürücüydü.

Hasan: Sağlık kontrolü çok utanç vericiydi. 150 çıplak adam sıraya dizilmiştik. Yeni gelenlerin hepsi için göçün en kötü deneyimi sağlık kontrolüydü.

Abdullah: Birşey daha söylemek istiyorum. Hollanda'da senelerce çalıştıktan sonra ciddi sağlık problemlerinden dolayı malulen emekliğe ayrıldım. Yeniden sağlık kontrolüne çağrılmışım. Sene 1999, Türkiye'deki büyük depremden bir hafta sonra. Deprem bizi inanılmaz etkilemişti. Şoktaydık. Hintli ya da Pakistanlı bir doktordu beni kontrole çağıran. Elinde dosyam, benimle tokalaşmadı bile. Dosyama baktı, nereden geldiğimi görüyordu. Türkiye'deki ailemle ilgili tek kelime etmeden, sordu, "Çalışabilir misin hala?" 1970'de Çırılçıplak soyulmuştum, 1999'da tekrar aynı şey oldu. Hep aynı soru: "Çalışabilir misin?" Kızdım, "Sağlığımı geri verersen çalışırım!" dedim.

Sağlık kontrolü göç hikayelerinin en travmatik deneyimi. Onun dışında 1970'li yıllarda gayet tanıdık bir manzara var: Ufkunu genişletmek isteyen gençler. İltica etmek için değil macera için gelenler. Geçici iş sözleşmeleri ve Hollanda'da onlar için öylesine hazırlanmış yaşam alanları bu insanların senelerce yerleşik düzene geçmeden adeta göçebe gibi, burada yaşamalarına sebep olmuş.

Hasan: Eşim on yıl sonra 1980'de Hollanda'ya geldi. Kızım Emine 1974'te Erzurum'da doğdu, şu anda Leiden'deki Türk toplumunun önemli simalarından birisi. Her zaman geriye dönerim umuduyla yaşadığım için ailemi yanıma almamıştım. Bir yandan fabrikada çalışıyordum, bir yandan da kendi işimi yapıyor kantini işletiyordum. Kira ödemek zorunda değildim, vatan hasretini giderebilmek için kampta sinema filmi oynatıyordum, her hafta iki film. Eşim ve ben birbirimize yetiyorduk. Çok seneler sonra baktık bu böyle gitmiyor. Herkes kısa zamanda geri döneriz diye düşünüyordu ama öyle olmadı. Bunun farkına vardıktan sonra sosyal anlamda daha aktif olmaya başladık. Benim için eşimle yaptığımız geleceğimizle ilgili beklentilerimize dair konuşma dönüm noktası oldu. Bizim kararımızdan kısa süre sonra Türk işçiler için vize zorunluluğu geldi, daha sonrasında serbest dolaşım hakkı tanındı.

Leiderdorp'taki kamp, erkekler kampıydı. Eşler daha sonra gelmeye başladılar. Onların gelişi "aile birleşimi" olarak adlandırıldı. Tabi bu işin bürokratik ismi. Ayşe'nin hikayesini dinlediğinizde bunun aile birleşiminden çok modern göçmenlerin deyimiyle bir "aşk sebebiyle taşınma", diye adlandırıldığını görürsünüz. Onu sonunda Hollanda'ya getiren komik hikayeyi dinleyelim şimdi...

Ayşe: Üç yıl okula gittim ben. O zaman, yani 1955'te ilköğretim mecburi değildi. Amasya Suluova'da yaşıyordum. Karadeniz'de Samsun'a yakın bir ilçe. Birkaç yıl babaannemle batı sahilinde, İzmir'de yaşadım. Geri döndüğümde artık yeniden okula gidebilmek için geç kalmıştım. Mahalleden biri benimle evlenmek istediğinde 15 yaşındaydım. Ailem fikrimi sordu, olur dedim. O zamanlar böylesi normaldi. Eşim İsa benden on yaş büyüktü. Aramızda yaş farkı çoktu ama kadınlar olduklarından hep daha olgun görünürlerdi. Yaş farkı belli olmuyordu. İsa önce kireç fabrikasında, sonra da kömür madeninde çalıştı. O zamanlar madenler daha küçük çaplıydı, güvenliydi. Sonraları madenler büyüdü ve tehlikeli olmaya başladı.

Hayatının bundan sonrasının nasıl olacağı hakkında bir fikrin var mıydı o zamanlar?

Ayşe: Elbette vardı. Saf, küçük hayallerim vardı. Eşimle güzel bir hayat istiyordum. Eşimle birbirimize sevgiyle bağlıydık. Hayatı toz pembe görüyordum, geleceğe dönük planlar yapmazdım pek. Tam bir aile babasıydı. 16 Yaşındaydım ilk çocuğum doğduğunda, ikinci ondan dört yıl sonra oldu. İsa Hollanda'ya gittiğinde 23 yaşındaydım. Gitmesi için maddi bir sebep yoktu, sadece merak ediyordu ve daha iyi bir gelecek istiyordu. Birkaç yıl para biriktirir gelirim, bakarım, çok kalmam çabuk dönerim dedi. Her sene aynı şeyi söylüyordu. Rahat bir işi vardı, HCG Çelik Şirketinde makine kullanıyordu. Kendi başına çalışıyordu, şikayeti yoktu. Her hafta üç-dört tane mektup yollardı, her akşam mektup yazmakla uğraşırdı. Dört çocukla onsuz bir hayat artık zor gelmeye başlamıştı. Kızlarımın yardımıyla ona bir mektup yazdım, ya geri dön ya da bizi yanına al dedim. Bana ev bulamadığını söyledi. Ben de Hollanda Kraliçesi'ne mektup yazdım, ismini İsa'nın cüzdanındaki paranın (Gulden'in) üzerinde görmüştüm.

Kraliçe'ye mektup mu? Zarfın üzerine ne yazmıştınız?

Ayşe: Kraliçe Juliana

Leiden

Hollanda

Türkçe yazdım. Mektup Leiden ve Leiderdorp belediyesi'nin eline geçmiş, talebimi değerlendirmişler. Leiderdorp'tan bir ev verdiler bize. Halâ orada oturuyorum. 1977'de 30 Yaşındaydım dört kızım la buraya geldiğimde. Beşinci kızım burada doğdu.

9. Öncüler: Geliş

Yabancı işçiler gruplar halinde seçilerek, Hollanda'ya getirildiler. Bu hikayede çoğunluğu 1970'te gelen ikinci gruptan Türkler söz alıyor. Leiderdorp'taki Verto Staalkabel Fabrikası'nda çalışmaya geldiler. Büyük bir çoğunluğu Verto 1993'te iflas edene dek orada çalışmaya devam etti. Varış yerleri, fabrikaya yakın, kantini ve diğer ihtiyaçlar için imkanları olan barakalar topluluğu, yani bir "kamp"tı. Oraya hazırlıksız gelmişlerdi. Bu ülkeyle ilgili pek fikirleri yoktu, dilini bilmiyorlardı, tercümana ihtiyaçları vardı, ne iş yapacaklarını ve nasıl yaşayacaklarını bilmiyorlardı. Tek başlarına, münferit olarak gelmişlerdi. Hepsi Hollanda'ya gelmeden kısa süre önce askerliklerini tamamlamışlardı. Askerlik de tıpkı burada olduğu gibi, farklı geçmişleri ve sebepleri olan genç erkeklerin zorunlu olarak biraraya geldiği bir yerdir.

Neredeyse yarım asır geçmiş olmasına rağmen, hala "kamp"ta yaptıkları o başlangıç onlarda farklı hatıraları canlandırıyor. Ancak hepsinin hemfikir olduğu bir şey varsa o da bugünkü "Türk toplumu" dediğimiz olgunun kampta oluşmuş olmasıdır. Daha sonra hep bir arada olan ve bu topluluğa bir kimlik kazandıran grup işte bu kampta oluştu. Fakat bireysel deneyimler çeşitlilik arz etmektedir. Kimine kamp Hollanda'ya yolculukla başlayan maceranın bir devamı gibi olsa da, kimisi için çetin uyum problemlerine sebep olmuştu. Mesela Remzi'ye olduğu gibi.

Remzi: Bavulum kazayla Avustralya'ya gitmişti. Verto'dan sonra üstüme temiz bir şeyler giyebilmek için tam bir hafta bekledim. 30 Ağustos 1970'te, bir öğlen vaktinde, 24 kişi hepimiz Verto'da çalışmak üzere Schiphol'a indik. Bize cep harçlığı verildi. Hangi barakada uyuyacağınızı seçebiliyordunuz. 8 Adama bir tuvalet bir banyo düşüyordu. Uyumak çok zordu. İki vardiya çalışıyorduk ve vardiya değişiminden dolayı sürekli uykumuz bölünüyordu. Bize kampta burada uyuyun, şurada yiyin, burada çalışın denilmişti. Tercümanımız Yusuf Küçükşen bize yol göstermek için elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışıyordu, ancak o dönem Almanca'sı Hollandaca'sından daha iyiydi. İki haftalık kısa bir eğitimden geçtik. Kabloya kaynak yapmayı, makineleri çalıştırmayı öğrendik. Bir senelik kontrat vermişlerdi ve bunu bölmek mümkün değildi. Bu bir yılın sonunda kalıp işe devam mı edeceğiz evimize geri mi döneceğiz karar vereceklerdi. Ben bu sürenin sonuna kadar dayanamadım. Aralık ayında Samsun'a geri döndüm. Düzensizlikten uykusuzluktan bunalmıştım. Daha gençtim, Türkiye'de de yapabiliirdim.

Evliydim eşim Samsun'daydı. Ama birkaç ay sonra Verto'dan bir telgraf aldım. Geri dönmemi istiyorlardı, herşeyi onlar karşılayacaktı. 1971'in Mart ayında Verto'ya geri döndüm, yalnız Fulya'nın da benimle gelmesi ve kampta kalmamak şartıyla. Personelden sorumlu Bayan Strijder da bunu uygun görmüştü. Bakanlık ancak bir sene sonra eşlerin getirilmesine izin veriyordu, ancak bize bu konuda bir ayrıcalık tanınmıştı. Eşim buraya getirildi. Bana söz vermişlerdi, sözlerini tuttular. Fulya oldukça modern bir kadındı. Geldiğinde üzerinde bir mini etek vardı. Bayan Strijder Schiphol'de şaşkınlıkla etrafına bakıyor, mini etekli bu güzel kadının benim karım olduğuna inanamıyordu. Bize Schuttersveld'de bir ev verdiler. Aslında başka bir ailenin yanında bir çatı katıydı bu. Hiçbir şeyi yoktu. Benim talebim üzerine bir duşakabin taktılar. Fulya sonradan isyan etmişti bu duruma, "Bu mu Avrupa, burada mı yaşayacağım ben?" diyordu. İstanbul'dan geliyordu ve çok farklı bir hayata alışıktı. Şimdi, 2014'te, geriye dönüp düşünüyorum da Verto çok daha iyisini yapabilirdi. Saat ikiden onbire kadar çalışıyorduk, daha sonra gece ikiye kadar fazla mesai yapabiliyorduk. Sonra dizlerimizin üstünde benzinle yerleri temizliyorduk. Çok ağır şartlarda çalıştık. Bir tane bile Hollandalı yoktu, dil bilmiyorduk. Zaten hiçbir Hollandalı bu şartlarda çalışmazdı. Yine de o günün şartlarına göre Verto iyiydi. Bize iş vermişlerdi. Daha iyisini bilmiyorduk, tanımıyorduk zaten. Anlaşmalara uyuyorlar, hastayken de paramızı ödüyorlardı. Tercümanımız Küçükşen bizim haklarımız için mücadele ediyordu. Sonunda eşimle oturup bir karar verdik. Artık burada yaşama fikrini benimseyip, şikayet etmeyi bırakacaktık. Her genç geleceğiyle ilgili planlar yapar. En sonunda dedim kendi kendime: Şu anda buradayız ve düzenimizi burada kuracağız. Eşimin ailesiyle yaptığımız kavga da işe yaradı. Benim yurtdışında işçi olarak çalışıyor olmamdan utanıyorlardı. Özgür olmak istiyordum, üzerimde onların baskısını istemiyordum. Yaptığımız tartışmadan sonra artık burada kalıp kendimizi ispat etmekten başka seçeneğimiz yoktu. Artık geri dönemezdim. Saat 8'den 5'e kadar Verto'da çalışıyor, oradan da ek gelir olsun diye 6'dan 9'a kadar üniversite hastanesinde temizlik işine gidiyordum. Yedi, sekiz yıl sonra ustabaşı olmuştum, asıl bundan sonra kariyerim şekillenmeye başladı. Benim hikayem işte böyle.

Abdullah'ın kampa bakışı Remzi'ye kıyasla daha olumlu. Onun hikayesinde 70'li yıllarda Leiden'deki sade hayatın sönüklüğü daha belirgin.

Hikayesini ona adeta "Hollanda'ya hoşgeldiniz" dedirten bir olayla bitiriyor.

Abdullah: İş sözleşmesini Ankara’da imzaladım. Sözleşme Hollandacaydı. Bize açıklanan tek şey haftalık maaşımızın ne kadar olduğuydu. Ortaokulda Almanca öğrendiğimden biraz birşeyler anlıyordum. Schiphol’da bizi Verto’nun tercümanı olan Küçükşen karşılayacaktı. Onu Erzurum’daki beceri sınavlarından tanıyordum. O zaman bizi, kendi alanımızda bir işle karşılaşamayabileceğimiz konusunda uyarıyordu. Bizimle o şekilde açık konuştuğu için ona güveniyorduk. Nerede kalacağımızı merak ediyorduk, bir odada sekiz kişi vardı. Bir de askerden yeni gelmiştik. Askerde bir odada 20 kişi kalırdık. İlk sosyal iletişim çabalarım başarılıydı. Almancamla Hollandalılarla biraz da olsa anlaşabiliyordum. İlk dışarı ziyaretlerimden birini trenle yaptım, Den Haag’ta bir tanıdığa gittim. O zamanlar Leiden istasyonunda Alberts Corner (kafeterya) vardı. Orada zilzurna sarhoş bir genç delikanlıyla bir kız bize yolu sordular. “İngilizce biliyor musunuz?” dediler, “yes” dedik, bilmiyorduk aslında. Sinirlendiler, yollarına devam ettiler. Leiden’de yapacak pek birşey yoktu, bir disko vardı Club 70. Kapıda görevli bir İtalyan arkadaş vardı, içeri girebilmek için ona yalvarmak zorunda kalırdık. Yoksa bizi içeri almıyorlardı. Eğer almazlarsa Noordwijk’e gidiyorduk. O zamanlar Türk dükkanları yoktu. İlk biz geldikten dört yıl sonra 1974’te Noordeinde’de açıldı.

H er ay anneme maaşımdan kestirip 125 gulden gönderiyordum. Parayı şirket gönderiyor, bize de makbuz veriyordu. Aylığım hiçbir zaman yetmezdi, çünkü har vurup harman savuruyordum. Birgün Rize’de annemin yanındaiken, kahvaltıdan sonra oturdum dışarı çıkmamıştım. Annem şehre gidip gitmeyeceğini sordu. “Hayır, param bitti” dedim. Annem o zaman bana bir hesap cüzdanı uzattı, benim gönderdiklerimi harcamamış biriktirmişti. O an utandım, bundan sonra daha tutumlu olmaya karar verdim. Sonraları klübe yine gittim ama eskisi kadar aşırıya kaçmadan. Erkek kardeşim İstanbul’da okumaya başladıktan sonra Türkiye’ye ayda 300 gulden göndermeye başladım. Onu da fabrika ayarlıyordu. O zamanlar sağ sol davaları vardı, üniversite kampüslerinin ne halde olduğunu biliyordum. İyi ve güvenli değildi. Kardeşime “Kampüste kalmayacaksınız” dedim. Rize’den üç genç bir ev kiraladılar, kirasını ben ödüyordum. Verto’da çalışan Türklerin sözleşme gereği her sene altı hafta tatil hakları vardı. Bir hafta gidiş geliş de sayarsak ancak yetiyordu. Türkiye’de ailemi akrabaları görmek için dolu dolu bir dört hafta lazımdı. Uçakla da gidilebiliyordu, ama çok pahalıydı o zamanlar. O altı hafta Hollandalılar için problem oluyordu.

Bu problem İşçi Konseyi'nde çözüldü. Leiderdorp'taki Verto'nun patronu Molenaar diye bir beydi. Konuşmama bile müsaade etmemişti. Verto'nun Dongen ve Capelle aan de IJssel şehirlerinde de şubeleri vardı, bir de bir genel müdürü. Molenaar bağırıp çağırmaya başlayınca genel müdür duruma müdahale etti: "Molenaar kapat artık çeneni" dedi. Genel müdür sözleşmenin şartlarına düzenlice uyulmasından yanaydı. En sonunda üretimin de devam edebilmesi için dönüşümlü tatil planı yapılmasına karar verildi. Çocuklu işçilerle çocuksuz olanlar farklı zamanlarda tatile çıkmaya başladılar. Genel müdür işten ayrılırken, Leiderdorp'tan iki Türk çalışanı da davet ettiler. Bunlardan biri bendim. Bu benim için bir onurdu. Yurtdışından gelen işçilere iyi davranan biriydi.

Kamp sağlıklı bir yaşam alanı değildi. Cor Smit bu kitabın bir yerinde kamp şartlarından şu şekilde bahsediyor: "Her biri, tuvalet ve banyosu da içinde olmak üzere sekiz kişilik bir oturma bir de yatak odasından oluşan onlarca baraka. Ve içinde kantini, reviri ve ibadet yeri olan bir ana bina. Özel hayatın ihlali, bir sürü erkeğin bir arada kalıyor olması, fabrikaya bağımlı yaşamak zorunda olmak bazısını çabucak yeni bir yerleşim yeri bulmaya zorlamıştı.

Hasan: 21 yaşındaydım ve kampın en genciydim. Öyle ki bir anda yüzlerce kamp sakini oluverdi. Sadece erkekler. Almanya'da bayanlar da seçilip alınmıştı, oradaki prosedür buradan farklı başlamıştı. Ben macera arayışıyla gelmiştim. Kampta çabucak aktif görevler almaya başladım, kantini işletiyor, film oynatıyordum. İşimi de iyi yapıyordum. Fabrika kalmamı istemişti. Kısa zamanda ustabaşı olmuştum, işim rahattı. Kamptaki yoğunluktan şikayetçiydim. İstedığınız zaman çay demleyip, misafir ağırlayamıyordunuz. Fabrika, kalıp işime devam edeyim diye bana bir ev verdi.

Eşref geldiğinde işçilerin bir arada kaldığı ortak kamp hayatını kaçırmıştı. Bunu bir avantaj olarak görse de hayatında bir dönüm noktası olan bu kararı konusunda uzun süre tereddüt etmişti. Hala aynı endişeleri taşıdığını açık açık belirtiyor.

Eşref: 1980 yılında eşim için geldim Hollanda'ya. Aslında birbirimizi pek tanımıyorduk, babalarımız aralarında birbirlerine söz vermişlerdi. Bu tip evliliklerde, ne kadar uzun sürerse o kadar iyidir. Birbirini ne kadar uzun zamandır tanıyorsan o kadar güçlü bir bağ oluşur. Kader kısmetti bu.

Eşim Hollanda'da yaşıyordu ve Türkiye'ye dönmek istemiyordu.

Bense kararsızdım. Türkiye'de Türk Devlet Televizyonu'nda masa başı işi yapıyordum. Hollanda'da iş bulmak durumundaydım, hemen buldum da. İlk işim Valkenburg'da kasa üreten bir şirketteydi. Daha sonra Roosevelt caddesinde bir metal şirketinde, ondan sonra Lisse'de çiçek tohumu şirketinde sezon işi, ve sonra başka başka işler. Bir de ev aldım. Kampa gelmediğim için şanslıydım. Evlilik sebebiyle gelmiştim, bir evim vardı. Yabancı işçiler zor zamanlar geçirmişti, kampta ya da pansiyonlarda yaşamışlardı. Ben demokratik yollarla, kendi isteğimle gelmiştim, gelmek zorunda olduğum için değil. İçinde bulunduğum durumun artıları da eksileri de vardı: Türkiye'de burada olmayan belli bir yerim ve çevrem vardı, ama öbür taraftan evlilik bana özgürlük ve başka imkanlar sağlamıştı. Herşey yolundaydı. Yine de burada kalma kararımın yanlış olduğunu düşünüyorum. Bir karar alırken biraz zorlanmak gerekir. 28 Yaşındaydım, ne yaptığımı biliyordum. Çok şeyler görmüş geçirmiştim. Geniş bir çevrem, Türkiye'de iyi bir hayat standartım vardı. Buraya geldim, çoluk çocuk sahibi oldum. Zamanla farklar daha da marjinal bir hal aldı. Kadere inanıyorum, bu bana yazılan hayattı.

Kararımın yanlış olduğunu ilk olarak ne zaman düşündün?

Eşref: Bu bir dönüm noktasıydı, her zaman pişmanlık duydum diyemem. Önce insanlar kendilerine bir dönüp bakmalılar. Nereye gidersen git, bu toplumun nasıl bir parçası olurum diye düşünmelisin. Kendi açımdan doğru yaptığımı zannediyorum. Yaşamış olduğum sorunlara rağmen hiçbir zaman kendimi çok yabancı hissetmedim.

Eşref sürekli iş değiştirdiğinden neden burada olduğunu kendine sorar olmuştur. Sınırları iyice bozulmuş, sonunda bunalıma girmiş, malulen emekliliğe ayrılmıştı. Şimdilerde durumu daha iyi, Şehir Park Planlama Dairesi'nde çalışıyor.

Eşref: Anavatanım Türkiye, atavatanım Hollanda diye düşünüyorum. Böyle de yaşadım. Her ülkenin iyi ve kötü tarafları var.

Ayşe de kamp şartlarını bilmeyenlerden. Eşi İsa'nın ardından geldi buraya. Ailesinin isteğiyle 16'sında yaptığı evlilik, onun yeni bir ülkede başlayan hayatına sağlam bir zemin oluşturmuştu.

Ayşe: Türkiye'de kaldığım son yıllar çok ağır gelmişti. Çocuklarla yalnız bir hayat. Buraya geldikten sonra hayatın yükünü paylaştık. Herşey yeniydi bizim için, ama eşimle çocuklarımla birşeyler yapıyordum. Başka bir çevre, başka başka binalar, her şeyi gözlemliyordum. Eşim yanımdaydı.

Hollanda'ya geldikten sonra yalnızlık hissettiniz mi hiç?

Ayşe: Hayır, kocam vardı yanımda. Çok mutluyduk. Benimle hiçbir zaman sert bir üslupla konuşmazdı. Ama herşeyi yapamıyordum tabi. Hollandaca bilmiyordum. Sürekli geri döneceğimizi düşündüğümüzden öğrenmemiştim. Üç yıl kalacaktık, ben de çalışacaktım, para biriktirecektik. Önce Katwijk'te et fabrikasında, sonra temizlik işinde çalıştım. Akşamları da dahil olmak üzere. 15 Yıl bu şekilde çalıştım. Bu işler için Hollandaca bilmeye gerek yoktu. İkinci kızım okulda Hollandacayı hemen sökmüştü. Her yere onunla gidiyordum. Beşinci kızım doğduğunda da aynı şekilde. Oturduğum muhitte birçok Türk bayan vardı. O zamanlar insanlar birbirine daha sıkı bağlıydı, Türkler bir aile gibiydi.

10. ÖNCÜLER: GELİŞİM

Türk işçiler Leiderdorp'taki kampa üç grup halinde geldiler: 1964'te, 1970'de ve 1974'te. Bu grupların dışında bir de 1980'de vize uygulaması başladıktan sonra bireysel başvuru yapıp gelenler vardı. Bunların çoğu birkaç yıla kadar geri dönmeyi planlayarak gelen erkeklerden oluşuyordu. Bu birbirinden bağımsız, geçici bir süreliğine bir araya gelen bireylerden sürekli yeni sosyal gruplar meydana geldi. Öyle ki şu anda Leiden'de "Türk Toplumu" dediğimiz, kendi binaları ve kendi eğlenceleri olan bir topluluk var. Kendi aralarında yardımlaşan; misafirperverlik, çocuk yetiştirme ve eğitim konusunda kendi toplumsal kodları olan; entegrasyon, güvenlik, çevre gelişimi, iş ve okul konularında müzakere edebilecek, sözcüleri olan bir topluluk. Şimdilerde, dışarıyla kendine has yöntemlerle iletişim kuran bir dizi Türk derneği var. Bu toplumun en belirgin özelliği şeffaf olmaları: Türk olmayanlara da kucak açmaları, tanıtma ve seyahat turları organize etmeleri vs. Cor Smit bu yayımda Türk toplumunu oluşturan ve teşvik eden iki kurumdan bahsediyor: HTİB ve Cami. Bu bölümde caminin kurucularının gerekçelerine kulak vereceğiz. Belki, cami son zamanlarda geliştirdiği çok yönlülüğünden dolayı bazı çıkarlarından fedakarlık yapmak durumunda kalıyor olabilir. Ancak, göçün ilk on yılında cami, Türk toplumunun merkezi ve itici gücü olmuştur. Bu etkisi daha kamptayken başlamıştı.

Remzi: Kapalı bir kampta 80 tane adamla yaşıyorsunuz. Başka insanların, bayanların arkadaşlığına, ve eğlenmeye ihtiyaç duyuyorsunuz. Başka dinden insanlar da vardı kampta. Türkiye'den gelen Hristiyanlar'ın özel bir yere ihtiyacı yoktu, her yerde kilise vardı zaten. Bizim birkaç tane kuru sandalye ve bir küçük odamız vardı ibadet için. Namazını düzenli kılan bir iki delikanlı vardı. Ben Türkiye'deyken de çok dindar değildim. Zamanım olursa giderdim camiye. Diğerleri de genelde benim gibiydi. Ama kampta birşeyleri kaybetmeye başlamıştık. İçten içe birşeylerin eksildiğini hissediyorduk. Bedenimizi doyurabiliyorduk, ama ruhumuz açtı, manevi yönden eksik kalıyorduk.

Yabancı işçilerin, bırakın inşaat için gerekli malzemeyi, ellerinde bir projeleri bile yoktu. Herşey tersinden gelişti. Diyanet tarafından tanınmak ve caminin resmiyet kazanması, Türk Din İşleri müşavirinin atanması, ve bir imamın tayin edilmesi gibi işlerin tamamı kurum oluştuktan ve caminin kendi binası ufukta

görüldükten sonra olan gelişmelerdi. Bütün bu ön çalışmaları, orta dereceli eğitim almış, bu ülkenin diline hakim olmayan, dışardan maddi desteğe erişme güçleri bulunmayan bir grup yabancı işçi yapmıştı. Eğer bugün bir cami varsa, bu, bu insanların yapıcı gücünün bir eseridir. Ve hepsinin de bunu başarmak için farklı sebepleri vardı.

Hasan: Kamptaki insanların manevi anlamda rahatlayabilmek için bir yere ihtiyacı vardı. İbadetlerimizi nerede yapacaktık? Yemek, eğlence, sohbet her şeyimizi kantinde yapıyoruz. Ama işin manevi kısmı hep eksik kalıyordu. Aynı zamanda Türkler'i doğru yolda tutabilmek için uğraşmak istiyorduk. Gerçi bu kadar adamın kapalı bir alanda çok fazla yanlısı yapma ihtimali de yoktu. Benim çıkış sebebim dini değildi, daha çok insanları birarada tutmak istiyordum. Üstelik de kamptakilerin çoğu ortaokulu bile bitirmemişti. O yüzden cami ilk başta bir avuç insan tarafından idare ediliyordu.

Remzi: Bir camimizin olmaması sorunlara yol açıyordu. Cuma namazları için birkaç kişi Amsterdam ya da Rotterdam'a gidiyordu. Bu durum işyerinde huzursuzluk yaratıyordu. Çalışamadıkları saatleri telafi etmelerini sağlıyordum, ancak yine de eleştirilerin önüne geçemiyordum. Verto'nun yöneticisi gelip, Türkiye'de nasıl yapıldığını sordu. Sonuçta Türkiye'de de Cuma resmi işgünüydü. Orada işyerlerinde mescit olduğunu söyledim, Verto'ya da bir mescit yaptılar. Ancak bu şekilde de yürümedi, mescidi kullananların sayısı iki üç kişiyi geçmiyordu. Bu arada kampta bir olay yaşandı. Biri, arkadaşı tarafından bıçaklanarak öldürülmüştü. Onu Haarlemmerstraat'ın arkasındaki kilisede defne hazırladık. Kocaman bir topluluk olarak bu tür durumlarda kullanabileceğimiz, kendimize ait bir yerin eksikliğini o anda farkettilik. Bize böyle bir imkan sunulduğunda da hemen kabul ettik. İlk camimiz kampa yakın bir yerde Splinterlaan'da bir spor salonuydu. Başlangıçta burası çok soğuktu. Benim için önemli olan sorunun fiilen çözülmüş olmasıdır. Ama Hasan öyle değildi, o her şeyin kuralına uygun olması taraftarıydı. O gerçek manada bir camiye gitmek için her şeyi yapar, ben daha kolaycıyım.

Hasan: Çabamız İslamı ve kültürümüzü cami çatısında birleştirmekti. Ustabaşı olarak, Verto'da bana da şikayetler geliyordu. Kimilerinin Cuma bütün gün işe gelmemesine pratik bir çözüm bulmalıydık. Bu, hem

sosyaltoplumsal hem de dini bir çözüm olmalıydı. Eğer bunu sadece cami adı altında toptasak laik düzenden dolayı sorunlar yaşayabilirdik. Kültürü de içine katarak sosyal hizmet kurumlarından da destek alabiliyorduk.

Necati: 35 yaşındaydım camide muhasebe görevine başladığımda. İnsanlara bir faydam olsun istiyordum, o yüzden cami için çalışmayı seçtim. Tabii ki de müslümanım, ve müslüman müslümana yardım eder. Diğer kurumlar içlerine dönük hizmet veriyordu, cami öyle değildi. Ayrıca ilk nesilden olanların çoğu oradaydı, ben de onlarla birşeyler yapmak istiyordum.

Diğerlerinininkine benzer bir hikaye.

Necati: Evet, buraya geldiğimde daha gençtim, ailem buradaydı, bekardım, başka insanlar tanımak istiyordum. Bakış açım farklıydı, buradaki hayata diğerlerinden farklı başlamıştım.

Neden cami peki?

Necati : Cami bizim için sadece bir ibadethane değil. Bizim için çok anlam taşıyor; biraraya geldiğimiz, sohbet ettiğimiz bir yer. Geçmişten gelecekte konuştuğumuz bir yer. Burada yetişen gençlere örnek oluyoruz, çeşitli nesillerin buluşma yeri. Türkiye ve Hollanda'dan günlük haberleri takip ettiğimiz bir yer.

Abdullah: Buradaki sosyal hayatımız, 1973 yılında bir futbol kulübüyle başladı. "Türk Gücü"ydü adı. Ama bu yeterli değildi. Türk İslam Kültür Derneği, sonrasında cami benzer faaliyetlere başladılar. Aile oluşumuyla da alakası vardı bunun. Çocuk yetiştirme ve inanç konusunda sürekli yeni sorunlar çıkıyordu. Sadece dışarı çıkmak, dükkanları gezmek artık yetmiyordu. Beş, altı büyük şehirde mescitler vardı, ama resmi bir cami yoktu. Yardım sormak için Den Haag'a gittik. Onların başkanı, "Abdullah, Leiden'de sizin de bir cemaatiniz var değil mi? O halde neden kendi vakfınızı kurmuyorsunuz?" dedi. Hasan ve Verto'dan başka arkadaşlar daha sonra vakfı kurdular. Ben de o zamanlar yaşadığım bir olaydan sonra büyük bir değişim geçirdim. 1973 Yılında, Rize'de eskiden komşumuz olan çocukluk arkadaşım, bir kaza geçirdi. Tıpkı benim gibi keyifli hayatı seviyordu. Beraber içerdik, şakadan kavgaya ederdik. 1976'da Rize'de

izindeydim. Mübarek bir perşembe gecesi onlardaydım. Namaz kılınacaktı, ben de kılabilmek için abdestimi aldım. Onun ne kadar değiştiğini farkettim. Bana bu gidişatımın iyi olmadığını söyledi, ondan sonra hayatımı değiştirmeye karar verdim.

Başlayan cami çalışmaları, Leiden için doğal olarak çok yeni bir olguydu. Ancak, içinde öyle hikayeler var ki, oldukça tanıdık geliyor. Örneğin, hizmete yapılan vurgu, din eğitimi, gruplaşma. Bütün bunlar 19. ve 20. yüzyılda Calvinist azınlık kiliseleri kurulurken yaşananları hatırlatıyor. Demokratik özellikleri açısından da benzerlik gösteriyorlar. Kilise yönetimine de seçimle geliniyordu ve başkan olabilmek için size teklif edilmiş olması gerekiyordu.

Eşref: Cami yönetimine katılmak isteyenler isimlerini tahtaya yazdırırlar. 200'den fazla seçmen vardır. Yönetimdeki görev sayısından çok aday başvurur, seçimler her zaman Pazar günü yapılır, oyumuzu gizli olarak zarf içinde kullanırız. Hepsini bir kutuya atarız. Üç kişiden oluşan seçim görevlisi grubu vardır. Bu hala aynı şekilde yapılıyor, her zaman da yeterli aday oluyor. Kimin başkan olacağına seçilen yöneticiler karar verir. Türkiye'de camiler sadece din işleriyle alakadar olur. Hollanda'da farklı, burada caminin çok fazla işlevi var. İbadet dışında da birçok şey yapılıyor. Kapımızı çalan herkese, hangi inançtan olursa olsun, yardım edilir. Bunu çok takdir ediyorum.

Ev arayanlara bulmaları konusunda yardım ederiz. Ya da dışardan gelenlere de yol gösteririz. Türkiye'ye ailelerinin yanına gidebilmek için yol parasına ihtiyacı olanlar gelir. Biz insana insan olduğu için değer veriyoruz, milliyetine bakmayız. Belki de bu yüzden kendimi burada hiç yabancı gibi hissetmedim. Camimiz kapılarını müslüman olmayanlara da her zaman açtığı için gurur duyuyorum.

Bu ahlaki şekillendiren, örnek aldığınız kişi kim?

Eşref: Kimsenin sizi bu konuda teşvik etmesine gerek yok, bizim dinimizin emri bu. İnsanlık, komşuluk, kardeşlik, birbirine iyi davranmak, bunlar bizim dinimizde çok önemli. Herkes bir şeyler yaşıyor. Bu dünyaya bir gaye için gönderildik. Kavga, dövüş istemiyorsan, kardeşçe geçineceksin. Bunun için kimsenin yönlendirmesine gerek yok.

Peki burada Hasan'ın rolü neydi?

Eşref: Türkiye'de bir ağabeyim vardı, burada yok. Hasan benim ikinci ağabeyim oldu. Cami Hasan olmadan da olurdu muhakkak. Ama Hasan her zaman bir adım ilerleydi. Emeği geçen herkesin değerini bilmeliyiz. Bizim üyelerimiz bazen kendi katkılarını hafife alıyorlar. Oysa ki hepsi alışverişlerinden kısıp camiye yardım ettiler. Ancak Hasan da iyi bir idareciydi. İşin asıl ağırlığı ondaydı, ne yaparsak yapalım, idare edebiliyordu. Bir topluluğu ortak bir noktada toplayabilmek önemlidir. Bunu başaran da çoğu zaman Hasan'dı.

TİKD 1979 yılında resmi bir cami oldu, sonrasında Ankara Din İşleri Müşavirliği'nden görevli bir imam atandı. O andan itibaren iyi bir bina arayışları başladı, çünkü geçici bir çözüm olarak kullanılan Leiderdorp şehrinin Splinter spor salonu yıkılacaktı. Bundan sonra kullanılan iki binanın ayarlanması ve bakımı, Türk toplumunu öngörü ve özgüven konusunda çok ileri taşıdı.

Abdullah: Vakfın resmiyet kazanması için bir tüzüğe ihtiyacı vardı. Bizim ise tüzük konusunda hiç bilgimiz yoktu. 1979'da İmam geldiğinde resmi olarak bir tüzük hazırlamak durumundaydık. Neyse ki tercümanımız Küçükşen bunu ayarladı ve ilk başkanımız oldu. Leiden camisi, Rotterdam, Hellevoetsluis, Amsterdam ve Eindhoven camileri ile birlikte Hollanda'nın en eski beş camisinden biri. İmama her ay 1100 gulden ödüyorduk, ayrıca kalacak yerini ve sigortasını da biz karşılıyorduk.

Hasan: Cami bize destek olanlar sayesinde bu hale geldi. Kantinde 200 kişi oturup yemek yerken her seferinde konu kendimize ait bir yere geliyordu. Seccadelerimiz koltuğumuzun altında oradan oraya taşınıyorduk. Bayram günlerinde kalabalıktan dolayı durum daha da zorlaşıyordu.

Abdullah: 1977'de Bir pazar günü, Kuzey Leiden'deki Petra Protestan Kilisesi'nin papazı bizi davet etti. Hristiyan ayını sırasında arka sıralarda oturduk. Ayinden sonra konuştuk. Papaz, "Cami kurmak için uğraştığınızı duyudum. Çok iyi bir teşebbüs. Türk ve Hollandalı gençler doğru yoldan sapmaya başladılar. Beraberce bu gençler için birşeyler yapmalıyız. Size bu konuda yardım etmek istiyorum", dedi.

Konuşmadan sonra biz namaz kılmak istedik. Namaz kılabilmek için temiz

ve resimsiz bir yer sorduk. Papaz bize kütüphane gibi bir yer gösterdi. İkinci namazını kıldık orada. Namazdan sonra, “Bizim de inşaallah böyle güzel bir yerimiz olur”, diye sessizce dua ettik. Seneler sonra, 1993’te oranın bizim camimiz olacağını nereden bilebilirdik? O zaman namaz kıldığımız yer şimdi caminin bakkalının olduğu yerdı. 1977 Yılı benim için çok özel bir yıl oldu.

Hasan: 15 Haziran 1983’te Leiderdorp şehrinin Splinterlaan sokağından, Leiden Hooigracht sokağındaki Leger des Heils’in (Selamet Ordusu) eski binasına taşındık. 1983 Bizim için “çok önemli” bir yıldı. Bir kurum olarak büyümeye başlamıştık. Halka açık bir gün düzenledik, gazeteden geldiler, dış dünya bizimle bu şekilde tanıştı. Sonra müslüman olmayanlara da açılmaya başladık. İlk gelip bakan kişi Joop Walenkamp Bey’di (eski Leiden ekonomi bakanı). O dönem Hristiyan Demokrat Partisi grup başkanıydı. Biraz sıkıntılı bir an yaşandı, herkes birden içeri girmeye çalıştı, onları durdurmak zorunda kaldık. Tepkimiz biraz sert gelmişti, ancak tek sebebi ayakkabıyla camiye girilmesinin yasak oluşuydu. Şimdilerde artık bunu herkes biliyor. Şanslıydık ki içimizde radikal kimse yoktu, kendimizi dış dünyaya açabildik, saklayacak bir şeyimiz yoktu. Bizim amacımız hep bunu korumak oldu.

Sonradan camiye tanıtım maksatlı gezileri kültür ve gelenek haline getirmeye karar verdik. Çok gururluyduk, gerçek bir camimiz vardı artık. Şaheserimizi herkese göstermek istiyorduk. Birgün bir Hintli girdi içeri, biraz çekingen. Birden arkasını döndü ve çıktı gitti. Acaba yanlış birşey mi yaptık diye düşünmeye başladım. Fakat daha sonra elinde bir buket çiçekle geri döndü, camiye 25 gulden bağış yaptı. “Çok etkilendim caminize elim boş gelmek istemedim”, dedi.

Joop Walenkamp Bey’den sonraları çok şey öğrendim. “Eğer bu şehirde biri sana nereden geldiğini sorarsa sen de ona sor nereden geldiğini. Çünkü burada hepimiz yabancıyız”, dedi.

Kendi çevrenizden bu esnek tavırlarınızla ilgili bir eleştiri aldınız mı?

Hasan: Hayır, aksine. Bütün kararlarımızı üyelerimize danışarak alırdık. Bir ara bizim bodrumda bir atış poligonu açacağımıza yönelik bir şikayet mektubu çıktı. Joop Walenkamp bana şikayet mektubunu gösterdi. Kimin yazdığı konusunda hiçbir fikrimiz yoktu. Caminin bir bodrumu bile olmadığını gösterdik. Joop Walenkamp Bey politikada aktif olmamız

konusunda bizi teşvik etti. O zamanlar göçmenlerin başvurabildiği bir destek kurumu vardı. Ancak belediye encümeninden Van Dongen hanımefendi, bizim müslüman oluşumuzun laiklik ilkelerine aykırı olduğunu iddia ederek bizi geri çevirdi. Onun belediyeden ayrılması bizim açımızdan havanın biraz yumuşaması demekti. İçimizden birini onun partisinden, PvdA'dan, aday gösterdik. Artık bizim de sesimiz duyulacaktı. Her zaman şakalaşırdık onunla; "rooie rakker" (kıızıl solcu) derdik ona.

Hooigracht caddesindeki bina da sekiz yıl sonra size küçük gelmeye başlamıştı, öyle mi?

Hasan: Hayır, aslında asıl sorun, park sorunuydu. Ceza ve şikayetler oluyordu. İmam için bile park yeri yoktu. İnsanların istedikleri kadar kalabilecekleri, daha rahat bir yere geçmemiz gerekiyordu. Yönetimi biraraya topladım, üyelerle uygun bir yer arama kararı aldık.

Necati: Hooigracht tehlikeli bir yoldu. Başka bir yer aramaya başladık. Kuzey Leiden'deki Petra Kilisesi'nin satılık olduğunu duyduk. Albert Heijn (süpermarket) ve bay van der Plas da binaya talipti, onlar paralı insanlardı. Ama kilise yönetimi, kilise bu zamana kadar bağışlarla geldi, diyordu. Buranın bir ibadet yeri olarak kalmasını istiyorlardı. Bizim talebimize cevap verdiler. Petra Kilisesi'nin yönetimine hala minnettarım. Petra Kilisesi'nin alınışı Türk toplumu için bir dönüm noktası olmuştur. Hooigracht'ta sadece ibadet edecek bir yerimiz vardı, burada oturup sohbet ettiğimiz kahve içtiğimiz bir lokalimiz de var. Artık tanınıyoruz, herkes görüyor, biliyor, sabit bir yer, bilinen bir nokta. Şehir merkezinin hemen yakınında, ulaşımı kolay. Şehrin kalabalığından uzaklaştığımız için memnunuz.

Bu noktada, Güney Vakfı'nın ricası üzerine, Petra Kilisesi'nin alınması aşamasıyla ilgili birşeyler anlatacağım. O dönem, 1993'te, Leiden Belediye encümeni olarak bu konuyla alakam oldu. Protestan Petra Kilisesi'nin konumu itibarıyla birtakım karışık durumlar vardı. Kilise yönetimi bu karışıklığın tamamen dışındaydı. O alanın ve kilisenin büyük bölümü Katwijkli proje tasarım firması Van der Plas'ın elindeydi. Van der Plas, konumunu kullanarak, Kooiplein'in imar planının tamamında söz sahibi olmak istiyordu. Bu plana, Albert Heijn Süpermarketi'nin genişletilmesi konusu da dahildi. Bu konuda belediyeyle işbirliği yapmaya da hazırdı. Düşük eğitilmiş, en başından beri yarım

yamalak Hollandacayla mücadele veren cami yönetimi, pazarlıklar sırasında, hem bu konuda çıkarları olan tarafların baskısından hem de Hollanda'nın çetrefilli resmi prosedürlerinden dolayı iyice yorulmuş, yıpranmışlardı. Bu bezginlik büyük bir endişeye dönüşmüştü. Türk toplumu olarak bu işin, hem maddi hem de idari açıdan altından kalkabilir miyiz diye düşünüyorlardı. Cami yönetimi, Van der Plas ve benim, Hooigracht'taki binanın üst katında bir odada, kriz havasında geçen görüşmemize, Kooiplein'deki binanın son denetimine kadar ara verildi. Bu görüşme sürerken, cami yönetimi, "Van Bochove, sence ne yapmalıyız?" diye sordu. Resmi olarak aslında bu konuyla hiçbir alakam yoktu. Ama orada bulunan kimse bu duruma bakmıyordu. Cami yönetiminin bana, Belediye'ye, Van der Plas'a ve kendilerine güvenmeleri gerektiğini, bu özel şanslarını değerlendirip kiliseyi almalarını söyledim. Kendi aralarında Türkçe kısa bir istişare yaptılar, bir "ara" verildi. Okur olarak, cami yönetiminin kendi aralarında görüştüğü bu arayışın aklınızın bir köşesinde saklayın. Sonra aynı soru bana tekrar yöneltildi: "Van Bochove, sence ne yapmalıyız?" Şaşırmıştım açıkçası, aynı şeyi tekrar mı söylemem gerekiyordu, anlaşılmamış mıydı acaba? Tekrar ettim söylediklerimi, yine bir süre kendi aralarında Türkçe konuştular. Sonra Hasan: "Tamam alıyoruz Van Bochove", dedi. Van der Plas ayağa kalktı, Hasan'a doğru yürüdü ve: "Tebrik ederim, artık yeni bir caminiz oldu", dedi. Kenarda Van der Plas'a sözlü bir garanti vermiş, eğer Türkler olur da binayı alacak maddi gücü toparlayamazlarsa, belediyenin anlaştığımız fiyata binayı satın alacağını söylemişim. O yıllarda, katı laiklik anlayışının hakim olduğu politik atmosferde, böyle bir garanti vermek "tabu" idi. Bu konuyu sadece meslektaşım Tjeerd van Rij ile görüşmüştüm. Kesinlikle bu konuda başım sıkıntıya girebilirdi. Pazartesi sabahı erkenden belediyenin emlak bölümü müdürünü aradım. "Wim, hemen benim için birşey ayarlamalısın" dedim. Söyleyeceklerimi bitirdikten sonra, bir süre sessizlik oldu. İşinde ender bulunan bir uzman, güvenilir ve keyifli bir adam olan Wim van der Hoeven: "Sanırım fikrimi söylesem de birşey değişmeyecek, değil mi?", dedi. "Hayır, Wim, faydası olmaz", dedim.

Fakat bu riski makul görüyordum. Caminin organizasyon kabiliyetine güveniyordum. Türk toplumunu tanıdığım kadarıyla, gerekli parayı toplayabilmek için, Batı Avrupa'da aile, tanıdık kim varsa kapılarını çalacaklarını biliyordum. Öyle de oldu, Delfzijne kadar toplayabildikleri her yerden bozuk kağıt demeden para topladılar. Birkaç hafta sonra Petra Kilise'ne davet edildim.

İşlemler tamamlanmıştı. Enerjik ve iyimser Hasan'ı yeniden görmek keyifliydi. Her yer temizlenmiş, canlı renge boyanmış, güzel bir inşaatla başlanmıştı.

Şimdi gelelim o "ara"ya ve bana tuhaf bir şekilde ikinci kez yöneltilen aynı soruya. Yıllar sonra bana, bir eğlence sırasında, neşeyle o zaman neler konuştuklarını anlattılar. Hasan Türkçe bu işe cesaret edemediğini söylemiş. Yönetimdeki diğerleri eğer fikir birliği yapamazlarsa binayı alamayacaklarını, ancak belediye encümenini de küstürmek istemediklerini söylemişler. O anda Hasan'ın bir günlüğüne başkanlıktan geri çekilip benim onun yerini alacağıma aniden karar vermişler. Bana soruyu ikinci kez yönelttiklerinde, Leiden encümen üyesi olarak değil TİKD'nin başkanı olarak yöneltmişler. Böylelikle yönetim fikir birliği yapmış. İşte, ben de bir caminin ilk Hristiyan başkanı olarak tarihe geçmiştim, kısa bir süreliğine de olsa.

Hasan, cami ile ilgili son sözün nedir?

Hasan: 37 yıl camide aktif olarak görev aldım, bunun 32 yılını başkan olarak ve tamamını gönüllü yaptım. 2011'den Beri arka planda üye olarak yer alıyorum.

Neden yaptın bu işi?

Hasan: Eşim bana her zaman destek oldu. Evle ilgili sorumluluklarımı düşünmek zorunda kalmıyordum. Yardıma ihtiyacı olanlara elimden geldiğince yardım etmek istiyordum. Esnafım ben, çok iş yaptım, ama baktım ki bunların hepsi sadece kişisel ve maddi hırs için yapılan şeyler. Camide mutluyum, maddiyatçılık bana göre değil. Bizim gençlerimizin diğer gençlere göre daha sakin olmalarını ise yönetimimiz içindeki uyuma bağlıyorum.

11. Öncüler:

Aksilikler

İlk nesil Türklerin hikayeleri sürekli evlilik, çocuklar ve ilk kurumsallaşma şekilleri üzerine. Kariyer planlarından çok nadir bahsedildi. Çalışma süreci onlara göre hayatın bir gerçeği, kendini geliştirmek için fırsat değil. Belki de sebep düşük eğitim seviyesinin yeterli olduğu işler için buraya getirilmiş olmalarıdır. Kesinlikle zeki ve azimliler, ancak çalışma hayatlarında bu yönlerine fazla önem verilmemiş. Hatta iyi derecede Hollandaca öğrenmeleri konusuna da ilgi gösterilmemiş. Sadece Remzi bu konuda bir istisna. O, geriye dönüp baktığında gerçek manada bir kariyerdan bahsedebiliyor. Daha da önemlisi, iş bilgisi öylesine takdir edilmiş ki emekli olduktan sonra tekrar çalışmaya başlamış.

Remzi: Çocuklarımız 1973 ve 1976 yıllarında doğdu. Bize daha iyi bir ev verdiler. Eşim heveslendi, o da çalışmak istedi. Ama şimdiye kadar hiç çalışmamıştı. Bir bisküvi fabrikasında yürüyen bantta çalışmaya başladı. Daha sonraları Küçükşen'in eşi vasıtasıyla terzi olarak iş buldu. Ve daha başka başka işler. Şimdi geriye baktığımızda bu işyerlerinin hiçbirisi yok. Zamanında biz Türkler'in çalıştığı işyerlerinin çoğu kapandı. Bir dönem hepimiz de çok çalıştık.

Fulya kendine bir terzilik atölyesi açtı. Polonyalılar'a çalışma izni verilince orası da kapandı. İyi kazanıyorduk ama sosyal hayatımız kalmamıştı. Hiçbir yere gidemiyorduk. Sadece çalışıyorduk. Yine de olmadı. Polonyalılar saati iki buçuk guldene iş soruyorlardı. Eşıme artık pahalı gelmeye başlamıştı. Hala, Polonyalılar'ın ve Bulgarlar'ın aldığı maaştan utanç duyuyorum. Bizim en başta bir dönem yaptığımız, Hollandalılar'ın çok uzun zamandır yapmayı bıraktığı en ağır işleri yapıyorlar. 1993'te Verto'nun iflasından sonra ilk kez güzel bir tatil yapmak istedim. Ama geri çağırdılar. Toparlanma aşamasında bana ihtiyaçları vardı, çünkü makineleri iyi taniyordum. İki yıl daha çalıştım orada. Sonrasında Rotterdam'da başka bir kablo fabrikasından çağırıldım. Çelik kablo konusunda tecrübem çoktu ve bu arada çeşitli diplomalar da almıştım. Bir sondaj adasına müfettiş olarak gelmiş, bu sayede bütün dünyayı dolaşmıştım. Sosyal hayat bakımından yine aynı şey olmuştu. Çok kazanıyordum ama karanlık bir denizin ortasında yaşıyordum. Neredeyse alkolik olmuştum. Her yerde, her limanda bira vardı. Sonra bıraktım alkolü, sigarayı da. Çok çalışmanın kötü tarafları bunlar. Beni tanıyan özel bir kablo fabrikası vardı, aradım orada

işe başladım. Oradan 2009'da emekli oldum. Ve bırakır bırakmaz tekrar başladım. Şimdi 68 yaşındayım ama bu işi iyi biliyorum. İki yerden gelirim olduğu için vergide özel bir uygulamaya tabiyim. Oniki yaşına kadar ayağımda ayakkabım yoktu, bir de şimdiki halime bakın. Neredeydim, nerelere geldim. Bu beni çok düşündürüyor.

Ayşe hiç Hollandaca öğrenmemiş. Dış dünyayla iletişimini kızları sayesinde yürütmüş. Kendi hayatını kızlarının eğitimine adanmış. Onları, üç yıllık kısa eğitim geçmişleriyle idare edebilmek için kendince bazı yollar geliştirmiş. Eşi İsa'nın genç yaşta ölümüne kadar herşey gayet yolunda gidiyormuş.

Ayşe: Çocuklara sanki yüksek eğitim almışım gibi davranıyor, onları öyle teşvik ediyordum. Ödevlerini yaparlarken başlarında oturuyor, çabuk bitirirlerse bir şeyler söylüyordum. Okula giderlerken onları takip ediyor, her zaman gözümün önünde tutuyordum. Kendim okumadım ama eğitimin öneminin bilincindeyim. Okuyamadığım için bütün dikkatimi onların eğitimine verdim. Eğitimsizlik benim hayatımda bir engel teşkil ediyordu. Bazı şeyleri bilmemek anlayamamak, işlerin çıkmaza girmesi beni bunaltıyordu. Bir işe başvursanız diploma soruyorlardı. Her zaman en ağır işleri bana veriyorlar, birşey diyecek olsam 'diploman yok' diyorlardı.

Zaman öylece akıp gitti, nasıl geçtiğini anlamadık. Çocuklar büyüdü. Çocuklarımız ortaokula başlayınca, artık geri dönemeyeceğimizi anladık. Sonradan ikimiz Türkiye'ye döneriz diye düşündük. Planımız öyleydi ama 1988'de o kaza oldu. İsa eve geç gelecek olsa her zaman haber verirdi. Ama bu sefer haber yoktu. Camiye gitmişti. Huzursuz oldum, aradım. Önce camiye, sonra imamı, Hasan'ı, en son da polisi. On beş dakika sonra ellerinde bir resimle geldiler. O dönem komşularımın, Hollandalı komşularım da dahil, çok desteğini gördüm. 26 Yıl geçti ama hala bugün gibi. Hayatımın en zor zamanıydı.

Birgül de, tıpkı Ayşe gibi, eşinin peşinden Hollanda'ya gelmişti ve o da Hollandacası olmadan yaşamanın bir yolunu bulmuştu.

Birgül: Buraya eşimle geldim. Gelene kadar kolay görünüyordu. Dil benim için bir eksiklikti. Hemen işe başlamak istedim, ama dört ay sonra iş bulabildim. Dil sorunum olduğu için Türkler'in çok çalıştığı bir yer olmalıydı. Uiterstegracht sokağında daktilo motoru üreten bir fabrikaydı.

Hollandaca'yı sokakta ve işyerinde öğrendim. Eskiden insanlar size daha çok yardımcı oluyordu. Size birşeyler öğretebilmek için evinize kadar geliyorlardı. Şimdilerde daha az esnekler, daha çekingen duruyorlar. Artık kendiliğinden biz göçmenlere yanaşmıyorlar, eskisi kadar misafirperver değiller.

Vatan özlemi çektiniz mi hiç?

Birgül: Elbette çektim. Ama burada da bir ailem olduğu için hep avuttum kendimi. Türkiye'deki ailemle haberleşmek kolay değildi. Onlarla konuşabilmek için önce postaneyi arıyorduk. Sabahtan akşama kadar bekliyorduk konuşabilmek için. Şimdi artık kolay. Okumadığım için çok pişmanım. Ortaokuldan sonra birşeyler yapabilirdim, daha ilerisini okuyabilirdim, ya da belki bir dikiş kursuna devam edebilirdim. Bir keresinde kütüphanede kurs veriyorlardı, bana da teklif etmişlerdi. Gitmemiştim, o zamanlar pek de uyanık değildim. Ne mutlu ki çocuklarımız okudular. Kızım önce eczacı asistanı oldu, sonra Yüksekokulda İşletme Yönetimi okudu. Oğlum Haarlem'de Teknik Yüksekokulu'nda Uçak Teknolojileri okudu.

Abdullah: Sokakta gördüğüm, gruplar halinde gezen Hollandalı gençlerden çekiniyorum. İnsanların başörtüsüyle uğraşüyor, 'yabancılar defolun' diyorlar. Dükkanlarda, sokakta rastlıyoruz bazen. Böyle konuştuklarımı duyuyorum, hep de gruplar halinde geziyorlar. Sonra dönüp onlara 'Sizin yaşıınız kaç? Hollanda için ne yaptınız? Ben bütün gençliğimi sizin ülkenizin ekonomisini kalkındırmak için tükettim' diyorum.

Hepsinin ayrımcılıkla ilgili bir tecrübesi var. Bu noktada şunu belirtmeliyim, ayrımcılık konusu ben açtığım için konuşuldu, yoksa konuşmalar sırasında kendileri hiç dile getirmediler. Üstelik de ayrımcılığı haksız bir tutum olarak değil de, insanların kibirli bir tavrı gibi görüyorlar. Yaşanan küçük olayların ve karşılaştıklarının, görüşlerini nasıl şekillendirdiğini onların payına düşen davranışlardan görebiliyorsunuz. Sembolik davranışlar konusunda hassaslar.

Gizli veya sinsice yürütülen dışlama süreci değil ama somut bir olay onları daha çok etkiliyor. Ve bu durum iki yöne de gidebilir.

Eşref: Ben önemli birşey yaşamadım. Kayda değer olmayan küçük olaylar. Mağdur gibi görünmek istemiyorum. Olabilecek doğal şeyler.

Necati: Gözümü Leiden’de açtım. Kendimi hiçbir zaman yalnız ve tehdit altında hissetmedim. Tabii ki birşeyler yaşadım. Mesela bir keresinde bir yol yapım çalışması vardı. Bisiklet ve yaya yolu biraradaydı. Elimde bisikletimle yürüyordum, yanımdan genç bir Hollandalı bisikletiyle geçti. ‘Burası yaya yolu, çocuklu birinin çıktığını düşün’ dedim. Bana cevaben ‘burası benim vatanım, kurallarını kendi ülkene sakla’ dedi. Ben de burasının benim de ülkem olduğunu ve kurallara uyulması gerektiğini söyledim. Böyle ufak şeyler yaşıyorsunuz.

Birgül: Başörtüsü takmak kendi tercihim. Türkiye’deyken takmıyordum, burada taktım. Dindar bir aileden geliyorum. Başörtüm bana güven veriyor. Kızım kullanmıyor başörtüsü. O da inançlı ama dinin başka emirlerini yerine getiriyor. Her yere gidiyorum ama çok kötü bir tepki almadım hiç. Komşuluk ilişkilerimiz daha zayıf ama bu, günümüzün problemi. Hayat şartlarımız, bakış açılarımız farklılaştı. Önceden insanlar daha samimiydi, ilişkiler daha sıcaktı. Komşularınız yardım ederdi. 35 Yıl önce bir gece kapımız açık kalmış, komşularımız kapatmış. Şimdi böyle değil.

Bir keresinde beni çok kızdıran bir olay oldu. Oğlumuz ilkokulu bitirdiğinde bize Vlietland Koleji’ni önerdiler. Ama oğlumun ilkokul öğretmenleri yabancılardan pek hoşlanmıyorlardı. Onlara göre, biz her zaman yabancı olarak kalacaktık. Bize sormadan Mondriaan Okulu ile randevu ayarlamışlar. Benim başıma gelen en kötü olay buydu. Benim haberim olmadan yapılmıştı. Gidip kavga edecektim. Kızımın gittiği okula gittim, onlar bana yol göstermişti.

Remzi: Ayrımcılıkla karşılaştım mı? Evet karşılaştım. Kendim hiç ayrımcılık yaptım mı diye soracak olursanız, evet onu da yaptım. Birinin yanlış yaptığını gördüğümüzde, “al işte yine bir Hollandalı”, derdik birbirimize. Ama tabi bunlar basit şeyler. Bir keresinde bir toplantı sırasında, çalışanlardan bir kız benim dışımda herkese kahve ikram etti. ‘Vermezsen verme’ dedim içimden ve o ana kadar önemsemedim, çocuk zaten diye düşünmüştüm. Yalnız patron, ‘Şu Türk’e de kahve ver’ deyince patladım. ‘Ne demek istiyorsun sen? Bu şekilde ifade etmekten zevk mi alıyorsun? Ne kastediyorsun? Şu soysuza da kahve ver mi demek istedin?’ dedim.

Vermezsen verme diyerek ne demek istedin?

Remzi: Bana elini uzatmazsan benim gözümde değerin düşer. Verdiğim değeri hak etmediğini düşünürüm. ‘Vermezsen verme’yle kastettiğim bu. Bu senden eksiltir, bana birşey olmaz. Farklı olduğunu kabul etmelisin. Türk olarak seni ziyarete gelmişim. Hollandalılar’ın perdelerini açık tutmalarını yadırgıyorum ama bu konuda onlarla tartışmam. Eğer tartışmaya kalkarsam, ‘seni ilgilendirmez’ cevabını alırım.

Sondaj adasında teftiş yaparken İngiliz bir adam benim Hollandalı olmadığımı farketmiş, ‘Bir Türk’ün altında mı çalışacağım?’ demiş. Kaptan olaya hemen müdahale etti. Ben orali olmamıştım. Benim tarzım değil uğraşmak. Tabi insanın patladığı anlar da oluyor, tıpkı ‘şu Türkle de kahve ver’ olayında olduğu gibi. Peki aynı şey Türkiye’de olsa ben Hollandalılar’a nasıl davranırdım? Öbür türlüsünü de düşünüyorum. Neredeyse her gün bunun şakasını yapıyoruz. İşyerinde yemek molasında büyük bir salonda oturuyoruz. Bütün çalışanlar karışık oturuyor, sadece Türkler ayrı bir grup halinde oturuyorlar, diğerlerinin arasına karışmıyor. İyi birşey değil aslında. Ama konuşma dili İngilizce, bunun da etkisi var. Çalışan Türkler İngilizce bilmiyor.

Hasan: Hollandalılar’dan çok destek gördüm ben. Öyle bir kenara itilmedim, işimi yapmam engellenmedi hiçbir zaman. Bir keresinde Den Haag’taydım, o dönem Bakan Verdonk Tilburg’da bir imamın ona el vermemesini olay yapmıştı. Bu bizim için bir sorun olmuştu ve onu gördüğümüz yerde çözülmesi gerekiyordu. O gün onu gördüğümde iki elimi birden uzattım tokalaşmak için, birini müslüman diğerini insan kimliğimle. ‘Şimdi kendinizi daha iyi hissediyor musunuz? Lütfen bir kişinin yaptığını bu kadar büyük bir sorun haline getirmeyin’ dedim. O kadar büyütülmesini de çok saçma bulmuştum.

12. Öncüler:

Yeni bir vatan

Türkler ilk kez 1964'te bu bölgeye, Leiderdorp'ta bir kampa ayak bastılar. İlk girişimlerinden biri olan futbol kulübünü 70'li yılların başında kurdular. "Toplumsal yapılanması" gerçek manada 1977'de kendi camilerini yapma fikriyle başladı. Bu bölümde, caminin ilk kurulma aşamasından itibaren şahit olan birkaç kişi söz alacak. Kendi yardımlaşma şekillerinden, ibadet ve sosyal toplumsal hizmetlerin kombinasyonuna bakışlarından, şeffaflık ve caminin kültür gezileri'nden, gençlerle ilgili ortak görüşlerinden bahsedecekler. Leiden orta ölçeğe bir Türk nüfusuna sahip. Bu topluluk genel manada düzenli bir hayat sürüyor, çok nadir haberlerde görünüyor. Bugüne kadar (Körfez Savaşı, '11 Eylül', Wilders'ın gelişi, yakın doğuda ortaya çıkan köktenci akımlar gibi) farklı dönemlerde, ülkenin farklı yerlerinde müslümanlar ve müslüman olmayanlar arasında gerilimin tırmandığı zamanlar oldu. Yalnız Leiden güvenli bir şehir olma özelliğini korudu. Leidenli Türkler eğitim ve ekonomi alanında aktif görevler alıyorlar. Türk olanlarla olmayanların evlenmesi durumu uzun zamandır var. Yabancıların kızgınlıkları ve haksızlığa uğradıkları hissi, yerlilerin de yabancılara yönelik korkuları yüzünden zorlaşan diyalog, Leiden'de yok denecek kadar az. Başka şehirlerde bariz bir şekilde hissedilen Türkiye'nin 'uzun eli', yani Türk politik meselelerinin Hollanda'da yaşayan Türkler üzerindeki etkisi, Leidenli Türkler'de o denli hissedilmiyor. Cor Smit'in de açıklık getirdiği gibi, başka ülkelerin politik meselelerinin buranın içişlerine dahil edilmesinden kaynaklanan kimi olaylar oldu. Ancak Leiden'in yapısı ve Türk toplumunun bunları ele alış şekli sayesinde sadece birer olay olmanın ötesine geçemediler. Muhakkak ki insanların ilk geldiği anki seçimleri ve şimdiki sonuçlar arasında bir bağlantı var. İyi organize olmanın, karşılıklı görüşmeler için kendi platformunu oluşturmanın, dış dünyayla iletişiminizde sözcüler edinmenin, daha iyi bir mevki için eğitimin gerekliliğinin, devlete bağımlı yaşamamak gerektiğinin önemini bizlere gösterdiler. Böyle bakıldığında Hollanda'nın eşitlik tarihiyle güzel örtüşüyorlar. Stratejileri, 19. yüzyıl sonundaki reform kiliselerinkine ve 20. yüzyıl sendika hareketleriyle benzerlik gösteriyor. Hollandalı Türler'in kullandığı dil bile benzer anıları canlandırıyor. Ayşe'yle konuştuğum akşam camiye gitmişti.

Ayşe: Perşembe akşamları kadınlar günümüz var. İmamın eşinin önderliğinde biraraya geliriz. Menkubeler okur, günlük konulardan konuşur, çay içeriz. Bazen dini konulardan, bazen de başka konulardan konuşuruz. Örneğin ölen kalan varsa onlardan bahsederiz.

Sanki 60'li yılların başında, çocukluğumun Friesland'nın küçük kasabasındaki, reform edilmiş kadınlar derneğinin kapatılmasının ardından, annemin konuşmalarını iştir gibiyim. Eşitlik tarihi tekerrür etmekte. Ama Türkler bunun için bir bedel ödemişler. Hala doğru yapıp yapmadıkları ve bundan sonra neler yapmaları gerektiği konusunda şüpheleri ve soruları var. Bu sorular, ölümlü de dahil, hayattaki herşeyle ilgili olabilir.

Eşref: Gençler için endişeleniyorum. Ekonomik gidişat iyi değil. İş bulmak zor, gençler boş geziyor. Gerisini sizin anlayışınıza bırakıyorum, siz düşünün artık. Belki de başka türlü olması gerekiyor. Şimdi esas olan şey eğitim. Aslında bunu daha önceden bilmeliydik. Bizim dinimiz bunu defalarca tekrarlıyor: Oku, oku, oku. Eğitim alan insan dünyayı tanır.

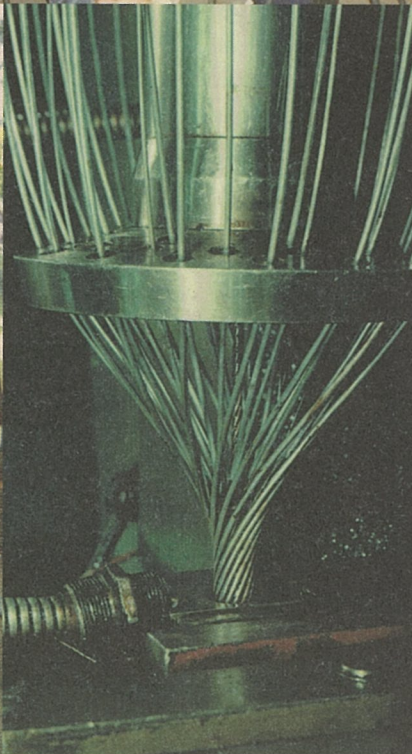
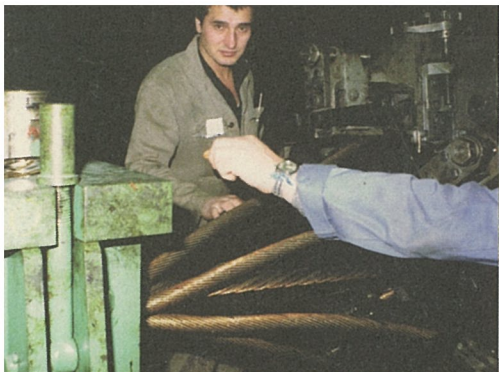
Hollandaca'yı daha iyi öğrenmediğiniz için pişman mısınız?

Eşref: Tabi, hem de nasıl! Bir şehirde yaşıyorsanız oranın dilini öğrenmeniz gerekir. Çok uzun zaman geri dönmeyi düşündüm. Şimdi biliyorum ki, bir lisan bir insanmış. En iyisi gelir gelmez öğrenmek, hemen başlamak. Hala ara ara dönmeyi düşünüyorum. Eğer gerçekçi olmak gerekirse, artık çok zor. Tam olarak nereye aitim? 30 Yıldır buradayız hala geri dönmeyi hayal ediyoruz. Burada doğan çocuklarımızın böyle bir hayali yok. Nerede doğduysan, hayatında önemli bir yeri oluyor.

1980'de Ne olsaydı burayı vatanınız gibi benimsemeye yardımcı olurdu?

Eşref: Bu benim kendi kararımdı. Kimseden kolaylaştırmasını istemedim. Ayrıca o kadar da zor bir durum değil. Vatan hasreti çekiyor olmam, burada kendimi iyi hissetmediğim, hemen geri dönmek istediğim anlamına gelmiyor. Benim önceliğim her zaman gençler. Onlar bizim geleceğimiz. Bu ülkeyi birlikte ileri taşıyacağız, burası bizim de ülkemiz.

Remzi: Burada Türkiye'den daha uzun yaşadım. Şimdi nereliyim ben? Torunlarım artık Türk'e benzemiyor. Gelinlerim Türk ama aralarında Hollandaca konuşuyorlar. Beş torunum var, Türkçeleri zayıf. Farklı olduklarını daha yeni fark etmeye başladılar. Bu iyi birşey mi? Bence evet, öğrenmek her zaman iyidir.

Cami oğullarınıza halâ önem arz ediyor mu?

Remzi: Hayır, artık değil. Maalesef. En büyüğü Kuran'ı artık Türkçesi'nden dahi okuyamıyor, Hollandacası'nı okuyor. İncil ve Kuran birbirinden çok farklı değil. İkisini de iyice okursanız, çok az fark görürsünüz.

Yine de siz bayağı entegre olmuşsunuz.

Remzi: Hayat öyle gerektirdi. Daha Türkiye'de başladı. Eşim ve ben ailelerimizden destek almadan kendi ayaklarımızın üzerinde durmaya karar vermiştik. Bir şeyler kaybediyorsunuz yine de. Hasan'ın çocuklarına bir bakın. Her zaman camideler. Benim çocuklarımsa sadece bağış yapıyor. Benim 12 yaşına kadar kendi ayakkabım olmadı, babam kendin kazan al demişti. 60'lı Yıllarda ortaokul okuyan yüksek eğitilmiş sayılıyordu. Karda 6 kilometre yol giderdim okumak için. İzinsiz okula gittiğim için bir de üstüne dayak yerdim. Yasak olduğu için okumak istiyordum inadına. Kendi çocuklarım olduğunda gece gündüz çalışırım, yeter ki çocuklarım bir şeyden eksik kalmasınlar, dedim. Okulun müdürü bir keresinde çocuklarıma markalı pantolon almamam gerektiğini, bunun iyi birşey olmadığını söyledi. Ne diyor bu, diye düşündüm. Onlar için en iyisini yapmak istiyordum. Çocuklarım iyi görünmeliydiler, ceplerinde harçlıkları olmalıydı. 2,5 yerine 25 gulden veriyordum, şımarttım onları. Bizim hatamız bu oldu. Büyük oğlum bugün bir fabrikada çalışıyor olmasının benim hatam olduğunu söylüyor. Hayatta mücadele etmek zorunda kalmadı çünkü. Okumayı da istemedi.

Necati: Hollandaca'nın gerekli olmadığı işler buldum. O zamanlar o kadar da önemsenmiyordu. İyi çalışıyor olmak yeterliydi. Yetenek olmadan sadece insan gücü kâfiydi. Ondan sonra eğitim almayı hiç düşünmedim. Kariyer yapamadım çünkü Hollandacam yetersizdi. İnsanlarla daha fazla iletişim kurabilmeyi istedim. Onlara yardım etmeyi, sağlıklarına katkı sağlamayı.

Birgül: Çoğunlukla Türk yemekleri yapıyoruz, çocuklar isterse araya da Hollanda yemekleri. Alışverişi her yerden yapıyorum. 32 Yaşındaki oğlum dindar ama camiye eskisi kadar sık gitmiyor.

Ona neler öğretmeye çalıştın?

Birgül: Camiye gitmeyi, namazın şartlarını, dinimizin gereklerini, insanlara saygıyı. Belki yaşla alakalı birşey bu. Bizim nesil camide kendini rahat hissediyor, serbestiz camide. Birbirimize yardım ediyoruz. Çocuklarımızı teşvik etmeye çalışıyoruz ama onların ilgi alanları farklı. Ben onların da tıpkı bizim gibi, o yaşa geldiklerinde kendiliklerinden bir dönüş yaşayacaklarına inanıyorum. Cami hiç değişmedi. Bu iyi birşey, çünkü dışarıda çok çetin bir ortam var. Camiye bunun yansımaya izin vermemek gerekir. Eğer bu huzursuzlukları büyütürseniz daha olumsuz bir hava hakim olur. Cami bir sığınak olmamalıdır. Benim sığınağım evim. Cami bir ibadethane ve bir buluşma noktası. Burada kastettiğim Türkiye'den yeni gelen insanlarla burada buluşuyoruz.

Çocuklarımız eşleriyle nasıl tanıştılar?

Birgül: Kızım eşiyile Türkiye'de tanıştı, oğlum Hollanda'da. Biri tatil aşkı, diğeri buradan tanıdığımız biri.

Peki içlerinden biri bir Hollandalı'yla evlenmek isteseydi tepkiniz ne olurdu?

Birgül: İlk etapta pek de hoşuma gitmezdi. Kültür farklılıklarından doğan sorunlar olabilir. Ama illa da olsun isterlerse yapılacak birşey yok. Torunlarımız sanırım bu konuda daha rahat davranacaklar. Arkadaşları burada, burada büyüdüler. Bizim çocuklarımız Türkiye'deki akrabalarımızı tanıyorlar, ama küçükler tanımıyor artık. Onlar için vatan burası.

Necati: Çocuklarla bazen Türkiye'ye geri dönme konusunu konuşuyoruz, ama istemiyorlar. Çünkü onlar burada doğdu.

Sen nereye gömülmek istiyorsun?

Necati: Tabii ki Türkiye'ye. Hollanda'da geçici bir süreliğine gömülüyorsunuz, daha sonra sizi toplu mezara koyuyorlar. Benim doğduğum yerde mezarlık kutsaldır ve süreklidir. Kabir ziyareti çok önemlidir, ailenizden olmayanlar bile sizin kabrinizi ziyaret eder. Her zaman gelen giden olur. Ben doğduğum köye gömülmek isterim. Özüne geri dönüyorsun yani. Orada herkes sizi ziyaret eder, aileden olsun olmasın, dualar okurlar. Bir de düşünün burada gömüldükten sonra birtakım olaylar olduğunu. Belki de mezarlarımızı bile talan ederler, tıpkı Yahudiler'e yapıldığı gibi. Böyle şeyler istemiyorum, öldükten sonra huzur içinde olmak istiyorum.

Abdullah: Ben de atalarımın yanına gömülmek istiyorum. Ama oğullarım ne ister bilmiyorum. Onların da cenaze sigortaları var. Gelecekleri konusunda dikkatli davranıyorum. Eğer ekonomi kötüye giderse, yabancılar günah keçisi ilan edilecek. Küçük oğlum kendini Hollandalı'dan çok Türk gibi hissediyor. Neredeyse iki senedir işsiz ve ayrımcılığa maruz kaldığını düşünüyor. Vmbo (meslek lisesi) mezunu.

Bu ayrımcılık değil aslında. Sadece meslek lisesi diplomasıyla iş bulmak zor.

Abdullah: Doğru diyorsunuz. Ben de söylüyorum eğitime devam et diye. Zijlbedrijf'te (devletin özel iş yeri) bir sene iş projesine katıldı, o da bitti. Endişeleniyorum.

Oğlunu Rize'ye dönmekten alıkoyan nedir? Orada evin var.

Abdullah: Bilmiyorum, o da bilmiyor.

Ayşe'nin geri kalan hayatını, eşinin erken ölümü belirlemiş, bir de ısrarla çocuklarının eğitimine verdiği önem. Hollanda'ya sevdiğinin peşinden gelmiş. Ama her ne kadar kendi öyle düşünmese de onun hikayesi de 'klasik bir göçmen' hikayesi. 70'li Yıllara kadar yüzbinlerce Hollandalı'nın da yaptığı gibi, kendi hayatını çocuklarının geleceğine adanmak. Ayşe aşkı doğrudan eşitlik motifiyle bağdaştırıyor.

Ayşe: Görücü usulü evlilikler daha sağlıklı ve şimdikilerden daha uzun ömürlü oluyordu. Şimdilerde aşık oluyorlar, arkadaşlık ediyorlar, evleniyorlar ama uzun sürmüyor. Bizim evliliğimiz kaderdi. İsa bizi buraya getirdi, ilk kez uçağa binmiştik. Kendisi de bir gün uçağın bagajında geri döndü. En başında da yalnızdım, şimdi de yalnızım. O yüzden en küçük kızlarımın okumasını çok istedim.

Sizi dinlediğimde büyük bir aşk hikayesi duyuyorum. Ayrıca belli bir amaca odaklanmış, vizyonu olan bir annelik. Peki bunların yanı sıra politikayı takip edebilme fırsatı da bulabildiniz mi?

Ayşe: Tabi duyuyorsunuz birşeyler, çocuklardan, televizyondan. Ben Türkçe yayınları seyrediyorum, eğer çocuklar varsa onlar Hollanda yayınlarını seyrediyorlar. Kendimi iyi hissediyorum burada. Dışlanmış hissetmiyorum, çok iyi komşularım var. Çocuklarımla yardımıyla iletişim kurabiliyorum onlarla. O muhitte beş çocuk büyüttüm, bir kez bile bir sorun yaşamadım. Eşim öldüğünde de çok destek oldular bana.

Türkiye'yi özleyor musunuz?

Ayşe: Evet kardeşlerim orada olduğu için. Ama doğduğum ülkeyi ziyaretten fazlasını istemiyorum. Artık yurdum burası. Keşke Hollandaca öğrenseydim. Geri dönmeyi düşündüğümüzden, çalıştığımızdan, başka sorumluluklarımızdan dolayı sıra gelmedi. Aslında çok ihtiyaç da hissetmedik. Çocuklar her işimizi görüyordu. Şimdi yalnızım, fırsatım var ama, artık aklımda tutamıyorum, azim kalmadı.

Torunlarınıza bir mesajınız var mı?

Ayşe: Kim olduğunuzu unutmayın, gayretli olun. Torunlarımla, çocuklarımdan daha iyi yerlere gelmelerini ve başkalarına örnek olmalarını istiyorum. Bir tanesi Amsterdam'da okumak istiyor. Şu anda yüksek lise (vwo) okuyor ve dişiçi olmak istiyor.

Ayşe böylelikle hedefinin ne olduğu konusunda kararsızlığa düşmemiş. Bakan Verdonk'a iki elini birden veren Hasan için de durum aynı. Arka planda kalmayı tercih ettiği bugün bile hala mücadeleci ve pırıl pırıl bir hikayesi var. Okurken Hasan'ın birçok sağlık sorunu olduğunu ve nörolojik bir rahatsızlıktan (TİA) dolayı Hollandaca'yı büyük oranda unuttuğunu aklınızın bir kenarında tutun. Müthiş bir hikaye...!

Hasan: 7 yıl boyunca Leiderdorp'taki iş yerim ve Erzurum'daki ailem arasında gidip geldikten sonra burada kalma kararım, bilinçli verilmiş bir karardı. Tabii ki herkes hem fiziksel hem de psikolojik olarak çok yoruldu. Kolay değildi. Ama iki ülke arasında kalmış gibi hissetmiyorum kendimi, burada Hollanda'da evimdeyim. Benim kafamı tek meşgul eden şey, buraya sözleşmeli olarak geldik. İlk geldiğimde misafir işçiydim, daha sonra göçmen, sonra yabancı, şimdi de azınlık olarak anılıyorum. Bunu artık yapmasınlar, çünkü kendimi evimde hissetmemi engelliyorlar. Her yıl yeni bir isim verilmesin bize. Eşimle beraber kendimize sağlam bir altyapı oluşturduk, ama temelinde dinimiz var. Tek tanrılı dinlerden olanlar, yani Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'dan olanların hepsi bu sağlam altyapıya sahiptir. En önemli mesaj hepsinde aynıdır: Ekmeğinizi paylaşacaksınız. Bu psikolojik (manevi) ekmek için de geçerli bence.

İslam dininin uluslararası medyada köktenci olarak anılması konusunda ne düşünüyorsun?

Hasan: Ben bunu mafya savaşı olarak görüyorum. İslam dini etrafındaki bu kutuplaşma aç gözlülükten kaynaklanıyor. Silahı tutan da, Suriye'de Irak'ta, ölen de Allah diyor. Bu sıradan insanların işi değil, bu bir güç savaşı. Birçok din önderiyle tanıştım, hepsinin de ortak mesajı aynıydı: "Bir birinize yardım edin, bir birinizin hakkına saygı gösterin".

Yapmak istediğin başka şeyler var mı?

Hasan: Evet bir sürü. Akademik bir eğitim almayı çok isterdim. Bizim dinimiz beşikten mezara öğrenmeyi emreder. Biz ise tam tersini yaptık. Ama yine de iyi şeyler de yaptık. Hollanda'da ilk olarak 1983'te sesli ezanı Leiden'de okuttuk. Belediyeden bir memurla birlikte bunun iznini aldık. Bize yardımcı oldu, çünkü kimse bu konuda bilgi sahibi değildi, kanunları

bilmiyordu. Arkadaşım Ahmet Altuntaş o dönem caminin başkanlığını yapıyordu. Hollandaca'yı iyi bildiği için (başvuru) mektubunu oğlu yazmıştı. Hollanda'da ilk resmi ezan okunan camilerden biri bizdik. Resmi imam getiren ilk camilerden biri de bizdik. Borcu olmayan ilk cami, devlet ilkokullarında ilk din dersi veren de bizdik. 32 Yıl boyunca görevde kalan ilk başkan da bendim.

Gençlerin geleceğiyle ilgili endişelerin var mı?

Hasan: Hayır kesinlikle yok, eminim gelecek çok daha güzel olacak. Akıllı teknik zamanındayız, iletişim açık, hiçbir şey gizli saklı değil. Daha detaylı tetkikler yapmaya, bir konuya açıklık getirmek için detaylı mektuplar yazmaya başladık. Her şey artık kısa zamanda halloluyor. Buraya geldiğimiz zamanlar bize küfür ederlerdi, anlamaz, kibarca teşekkür ederdik. Yeni nesil artık her şeyin bilincinde. Onları kandırmak mümkün değil artık.

GEMEENTE LEIDEN

het Bestuur van de Turkse Culturele
Islamitische Vereniging,
p/a de heer H. Guney,
Lage Rijndijk 23a,
2315 JK LEIDEN.

No. 3784/85 Dir. B.J.A.

LEIDEN, 23 januari 1986.
Stadhuisplein 1, telefoon 071 - 254 122
Postbus 9100
2300 PC Leiden
Verzonden:

Uw kenmerk:

Onderwerp:

Oproepen gelovigen.

Naar aanleiding van uw schrijven van juni 1985, ingekomen 2 juli 1985, verleen ik u hierbij op grond van artikel 35 van de Algemene Plaatselijke Verordening vergunning om, bij wijze van proef, wekelijks op vrijdag tussen 12.00 en 14.00 uur één keer gedurende ongeveer drie minuten de gelovigen op te roepen voor de gebedsdienst in uw moskee, Hooigracht 30a, zulks op de wijze als aangegeven in uw brief.

Ik heb besloten de proef gedurende een periode van zes maanden te laten plaatsvinden.

Het verloop ervan zal uiterlijk één maand voor de afloop worden geëvalueerd.

Met betrekking tot de hoogte van het geluidsniveau zal door de betrokken ambtenaren met u nader overleg plaatsvinden.

De buurtbewoners zullen op de voor de gemeente Leiden gebruikelijke wijze door middel van een bewonersbrief worden geïnformeerd door de afdeling Voorlichting.

Tenslotte deel ik u mede dat u van de vergunning gebruik kunt maken vanaf 31 januari 1986.

Burgemeester van Leiden,

Leges: f 13,10

Bu kitaba katkıda bulunanlar

Aart van Bochoven

Emine Güney

Nico van Jaarsveld

Rob Manders

Mine Salli-Sagdıç

Sponsorlarımıza teşekkürlerimizle

Prens Bernhard Kültür Fonu

Hollanda Diyanet Vakfı

H.L. Drucker Fonu

SB Babacan Tercüme Bürosu

Blaauwberg Bürosu

ARTvertisments kapak çizimi

stichting
H.L. Drucker
fonds

fotoğrafları p. 54-55

Soldan sağa, yukardan aşağı:

Leiden Türk camisi manavı

Remzi Şen - Verto çelikfabrikası Leiderdorp

Necati Kocak - Kereste fabrikası

Ayşe Duran ve eşi İsa Duran Keukenhof çiçek bahçesi Lisse

Kampın kantini Leiderdorp

Tercuman Yusuf Küçükşen - Leiderdorp kampı önü, 1964

Yatak- Oturma odası Kamp Leiderdorp

Abdullah Memişoğlu - İşçi İkamet Kampı Leiderdorp, 1971

Remzi Şen ve eşi Fulya Şen- Türkiye'ye yolculuk esnası

Verto çelikfabrikası Leiderdorp